

**T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENT KURGUSUNDA ALTERNATİF VAR OLUŞ
PRATİKLERİ; MÜPHEMİN MEKANSALLIĞI**

GÖZDE AYYILDIZ KARABIYIK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI**

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDEF ÖZÇELİK

KASIM 2023

**T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENT KURGUSUNDA ALTERNATİF VAR OLUŞ
PRATİKLERİ; MÜPHEMİN MEKANSALLIĞI**

GÖZDE AYYILDIZ KARABIYIK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK PROGRAMI**

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDEF ÖZÇELİK

KASIM 2023

T.R.
GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED
SCIENCES

ALTERNATIVE EXISTENCE PRACTICES IN URBAN
FICTION; THE SPATIALITY OF TERRAIN VAGUE

GÖZDE AYYILDIZ KARABIYIK

A THESIS OF MASTER OF SCIENCE
DEPARTMENT OF ARCHITECTURE
PROGRAM OF ARCHITECTURE

ADVISOR: ASST. PROF. DR. ÜYESİ SEDEF ÖZÇELİK

NOVEMBER 2023

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

GTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2023 tarih ve 2023/40 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 09/11/2023 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Gözde AYYILDIZ KARABIYIK'ın tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

[TEZ DANIŞMANI] : Dr. Öğr. Üyesi Sedef ÖZÇELİK

ÜYE

: Doç. Dr. Ceyda ÖZGEN

ÜYE

: Dr. Öğr. Üyesi H. Ozan AVCI

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

Günümüzde kent kurgusundaki boşluklar olarak karşımıza çıkan müphem alanlar genellikle dışlanmış ve ihmal edilmiş bölgeler olarak kabul edilmektedir. Müphem alanların kent mekanındaki işlevini ve kentsel mekân oluşumlarındaki etkisini ayrıntılı bir şekilde incelemek bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Özellikle kent içerisindeki bu alanlarının müphem alana dönüşmesi kentsel ölçekte yeni ve farklı mekânsal oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu çalışma müphem alanların kent yapısında nasıl bir potansiyele sahip olduğunu araştırmayı amaçlamakla birlikte aynı zamanda bu potansiyelleri ortaya çıkararak müphem alan tanımının zenginleştirilmesini de hedeflemektedir. Bu kapsamda, müphem alanların yeniden tanımlanması sonucu özne olarak varlığını sürdürdüğü çevreyi şekillendirmede ne tür etkileri olduğu araştırılmıştır. Müphem alanın kent içerisinde desteklediği, bünyesinde bulundurduğu anlamları ortaya çıkararak kavramı yeniden yorumlamak ve zenginleştirmek amacıyla İstanbul-Gebze D100 Karayolu Sanayi aksı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Seçilen örnek olay çerçevesinde mantıksal argümantasyon yöntemiyle alanın detaylı bir analizi yapılmıştır. Relph'in (1976) "içsellik-dışsallık" kavramları bu çalışmada parametre olarak kabul edilmiş ve kuramsal çerçevenin zeminini oluşturmuştur. Araştırmanın odağı Relph'in varoluşsal içsellik, davranışsal içsellik, tesadüfi dışsallık, nesnel dışsallık ve varoluşsal dışsallık kavramları olup buradan hareketle mekan okumaları yapılmıştır. Bu akstaki CBS Boya, Anadolu Cam, Feniş ve Pimaş fabrika yapıları üzerinden müphem alanların çevresi ile olan ilişkisellik ve kopukluk durumları değerlendirilerek yeni argümanlar oluşturulmuştur. Müphem alanların tanımını genişleterek potansiyellerini ortaya çıkarmak bu alanların çevresi ile kurduğu ilişkiyi, kentlerin fiziksel ve sosyal dokusunu nasıl şekillendirdiğini ve bulunduğu kenti tanımlamadaki ilişkisellik rollerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu alanların kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde daha fazla dikkate alınması, kentlerin daha zengin ve çeşitli deneyimler sunmasına katkı sağlayacağı gibi kentsel mekân içindeki potansiyelleri anlamak için de bir temel oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müphem Alan, İlişkisellik, Kopukluk, Mekansallık.

ABSTRACT

Nowadays, terrain vague that appear as gaps in the urban structure are generally considered excluded and neglected areas. The main problem of this study is to examine in detail the function of terrain vague in urban space and their impact on urban space formations. In particular, the transformation of these areas within the city into terrain vague causes the emergence of new and different spatial formations on an urban scale. This study aims to investigate the potential of terrain vague in the urban structure, but also aims to enrich the definition of terrain vague by revealing these potentials. In this context, it has been investigated what kind of effects the redefinition of terrain vague has in shaping the environment in which it exists as a subject. Istanbul-Gebze D100 Highway Industrial axis was chosen as the study area in order to reinterpret and enrich the concept by revealing the meanings that the terrain vague supports and contains within the city. A detailed analysis of the field was made using the logical argumentation method within the framework of the selected case study. Relph's (1976) concepts of "insideness-outsideness" were accepted as parameters in this study and formed the basis of the theoretical framework. The focus of the research is Relph's concepts of existential insideness, behavioral insideness, incidental outsideness, objective outsideness and existential outsideness, and space readings were made based on this. New arguments were created by evaluating the relationality and disconnection of terrain vague with their surroundings through "ÇBS Boya, Anadolu Cam, Feniş and Pimaş" factory buildings in this axis. Expanding the definition of terrain vague and revealing their potential plays an important role in explaining the relationship these areas establish with their environment, how they shape the physical and social texture of cities, and their relational role in defining the city in which they are located. Taking these areas into greater consideration in urban planning and design processes will contribute to cities offering richer and more diverse experiences and will also form a basis for understanding the potentials within urban space.

Key Words: Terrain Vague, Relation, Disconnection, Spatiality.

TEŞEKKÜR

Başta, yüksek lisans eğitimim boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle her zaman yol gösteren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sedef Özçelik'e,

Tez çalışmamın gelişiminde değerli fikirleriyle katkıda bulunan ve araştırmamın şekillenmesinde yardımcı olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Ceyda Özgen ve Dr. Öğr. Üyesi Ozan Avcı'ya

ve bütün çalışmam boyunca yanımda olan değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Ana Problem	3
1.2. Problem Tanımı	3
1.3. Hipotez	4
1.4. Amaç	5
1.5. Sınırlılıklar	5
2. KENT ÇEPERİNDE MÜPHEMLİK: ATIL KALAN SANAYİ ALANLARI	7
3. MÜPHEM ALAN TİPOLOJİSİ	10
4. MÜPHEM ALANIN İNFORMEL SINIRLARI ZAMANSAL VE MEKANSAL KATMANLAŞMA	18
4.1. Müphem Alanda Zamansallık Olgusu	24
4.2. Müphem Alanda İlişkisellik ve Kopukluk Olgusu	26
5. METODOLOJİ	31
5.1. Araştırma Adımları	32
5.2. Örnek olay: İstanbul-Gebze D100 Sanayi Aksı	39
6. BULGULAR VE TARTIŞMA	46
6.1. İlişkisellik Yönüyle Müphemlik Kavramı	47
6.1.1. Geçirgenlik	48
6.1.2. Röper Noktası Olma	54
6.2. Kopukluk Yönüyle Müphemlik Kavramı	58
6.2.1. Sınır Oluşturma	59
7. SONUÇ	65
KAYNAKLAR	68
ÖZGEÇMİŞ	74
TEZ METNİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR	75

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

TDK : Türk Dil Kurumu
vb. : Ve benzeri

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Literatürde terminolojik gelişim süreci.	9
Şekil 3.1: Le terrain vague, Francois Raffaelli 1882.	12
Şekil 3.2: Terrain vague, Man Ray 1929.	13
Şekil 3.3: Terrain vague, Nils Hamerlinck.	14
Şekil 3.4: Terkedilmiş ölü bölgeler, David Kregelow, Prenzlauer Alle Pankow.	15
Şekil 3.5: Müphem alanda görsel izler.	16
Şekil 3.6: İki yapı arasında müphem alan.	17
Şekil 4.1: Gece ve gündüz kullanımları ile nevizade.	21
Şekil 4.2: Relph'in "içindelik ve dışındalık" modları.	27
Şekil 5.1: Araştırma tasarımı ve adımların sıralaması.	32
Şekil 5.2: Gebze ve kocaeli'nin harita lokasyonları.	40
Şekil 5.3: D100 karayolu fabrika aksı alanı.	41
Şekil 5.4: Müphem alanda eskiz çalışmaları.	42
Şekil 5.5: Atıl kalan müphem alanlar.	42
Şekil 5.6: ÇBS fabrikası.	43
Şekil 5.7: Anadolu cam fabrikası.	44
Şekil 5.8: Feniş alüminyum fabrikası.	44
Şekil 5.9: Pimaş plastik inşaat malzemeleri fabrikası.	45
Şekil 5.10: Pimaş fabrikası 2023 yılı durumu.	45
Şekil 6.1: D100 karayolu aksı fabrikaları.	46
Şekil 6.2: D100 karayolu fabrika alanı ulaşım aksları.	47
Şekil 6.3: İstanbul Caddesi ile Yeni Bağdat Caddesi'ni birbirine bağlayan Ankara Caddesi'nde trafik akışı.	49
Şekil 6.4: ÇBS boya fabrikası geçirgenlik analizi.	50
Şekil 6.5: Feniş fabrikası geçirgenlik analizi.	51
Şekil 6.6: Feniş fabrikası duvar yazıları kapsamındaki davranışsal ilişkisellik.	52
Şekil 6.7: Anadolu cam fabrikası geçirgenlik analizi.	53
Şekil 6.8: Alandaki röper niteliği gösteren birleşim noktaları.	55
Şekil 6.9: Alandaki röper noktası bileşenleri.	56
Şekil 6.10: Cadde üzeri röper noktası bileşenleri.	56
Şekil 6.11: Feniş fabrikası röper noktası olma durumu.	58
Şekil 6.12: Fabrika giriş aksı haritası ve pimaş giriş kapıları.	59
Şekil 6.13: ÇBS fabrikası nesnel kopukluk kapsamındaki alan sınırları ve giriş akışı.	60
Şekil 6.14: Pimaş fabrika sınırları.	61
Şekil 6.15: Pimaş fabrika sınırları sokak ilişkisi.	62

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Müphem alana dair zaman içerisindeki tanımlar.	11
Tablo 4.1: İformel kullanım ile oluşan yeni mekânsal adlandırmalar.	19
Tablo 4.2: Formel bir alanın informel mekâna dönüşümü.	20

1. GİRİŞ

Günümüzde kentler sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde evrilen dinamik mekanlar olarak görülmektedir. Kentlerin sürekli değişen bu morfolojik yapılarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında genellikle göz ardı edilen fakat kentsel mekânda önemli bir rol oynayan “müphem alanlar” da yer almaktadır. Bu noktada müphem alanların kentsel mekandaki yerinin ve etkilerinin ne olduğu sorusu karşımıza bir problem olarak çıkmaktadır.

Varsayılan düzene karşı hareket eden, genellikle kayıp ve istenmeyen kentsel alanlar olarak görülen bu alanlar için İspanyol kuramcı Iğnes de Sola-Morales “Terrain Vague” olarak ifade ettiği müphem alanlar tanımını kullanmıştır [De Solà-Morales, 1995]. Müphem alanlar zamanın olağanlığına ters hareket etmekte ve kent deneyiminde önemli bir yer kaplamaktadır. Çağdaş metropolün yokluk biçimleri olan bu terkedilmiş, tanımlanmamış, belirsiz alanlar şimdiki zamanın sert gerçeklerinin, çevresel sorumsuzluğun ve sürekli bir tekinsizlik ve güvensizliğin fiziksel bir yansıması olarak görülmektedir. Şehrin içindeki ve günlük kullanımın dışındaki bu alanlar sahip olduğu mekânsal ve sosyal potansiyeller açısından alternatif bir gelecek beklentisi oluşturmaktadır. Ayrıca kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırları muğlaklaştırarak kent mekanının daha çeşitli ve katmanlı hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışması, müphem alanların kent ile olan ilişkisini ve etkisini sorgulamak, çevresiyle olan ilişkisellik durumlarını irdelemek ve müphem alanın tanımını zenginleştirip genişletmek amacı taşımaktadır.

Müphem alanlar günümüzde çevresi ile olan ilişkiselliği doğrultusunda sürekli bir etkileşim yaşayarak farklı kent deneyimleri sunmaktadır. Bu noktada etkili olan en önemli faktörlerden biri de zamansallık kavramıdır. Ricoeur (1983), eylemin zamansallığını en iyi belirleyen şeyin “*zaman-içindelik*” yapısı olduğunu savunmuştur. “Zaman-içindelik ya da zaman-içinde-varlık durumu, çizgisel zamanın tasarımına indirgenemeyecek özellikler gösterir. Zaman-"içinde"-varlık, sınır-anlar arasındaki aralıkları ölçmekten farklı bir şeydir.” [Ricoeur 1983]. Zaman ve mekân kavramları birbiri içine akan, birlikte katmanlaşan ve ancak birbiriyle var olabilen

bütünleşik bir ilişki içerisinde. Aynı zamanda zamansallık olgusu yeni mekânsal katmanlaşmalar oluşturarak çok boyutlu mekânsal tanımlamalar yaratılmasını sağlamaktadır. Böylelikle müphem alanlar bu zaman-mekân ilişkisinin önemli bir parçası olmaktadır.

Müphem alanların kimisi varoluşsal dışsallık (orada olmasına rağmen hiç dâhil olamama) yaşarken kimisi tesadüfi dışsallıkta (kullanıcıların tutumu ile ara sıra fayda sağlayan) bulunur. Relph (1976), bu ilişkisellik durumlarını içsellik ve dışsallık olarak çok katmanlı yer duyguları ile ifade etmiştir. Varoluşsal dışsallık, öz-bilinçli ve yansıtıcı bir katılım, insanlardan ve yerlerden yabancılaşma, dünyanın gerçek dışılığı ve ait olmama hissini içerir [Sandin and Gunnar, 2003]. Bir zamanlar kendi içerisinde bir yaşam akışına sahip olan bu yerler artık kent hafızasına ruhen bağlı olmadıkları için ayrıksı bir hal almıştır. Bu varoluşsal dışsallığın aksine potansiyel bir konuma sahip olsa da kullanıcı deneyiminden yoksun kaldığı için bireylerdeki önemini kaybederek kent hafızasında muğlaklaşmaya başlamıştır.

Bu tez çalışması kapsamında müphem alanların çevreye yansımalarını araştırmak ve kavramı elde edilecek sonuçlarla zenginleştirmek adına mantıksal argümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem çerçevesinde seçili alan üzerinden araştırma adımları oluşturularak bir yol izlenmiştir. Araştırma adımları doğrultusunda oluşturulan argümanlar alt parametreler olan adlandırma taktikleri ile desteklenerek müphem alan kavramının irdelenmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul-Gebze D100 Karayolu Sanayi aksı üzerinde yer alan atıl sanayi alanlarından oluşan bölge örnek olay olarak ele alınmıştır. Bölge kendi içinde barındırdığı aktif ve aktif olmayan sanayi yapıları ile çok yönlü potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan alandaki fabrika yapılarının içinde dört adet atıl kalmış fabrika alanı mevcuttur. Artık kullanımda da olmadığı için niteliğinden uzak kalan fabrika alanları müphemleşmiştir. Seçilen bölge iki kent arası birbiri ile bağı olan ana aksta yerini almıştır. Zamanında kente olan yakınlık ve ulaşım yolu üzerinde olmanın önemi ile gelişen bölge, kent dokusunun kimlik değişimi neticesinde ve çeşitli sebepler sonucu niteliğini yitirmek durumunda kalan atıl alanlara sahip olmuştur.

Bu çalışma tanımı zenginleşecek müphem alanların ve olmaya yüz tutmuş alanların, kentle olan ilişkisinde hem fiziksel hem de kentsel topografi üzerinden doku boyutunda nasıl geliştiği ve dahi parçası olduğu kenti sembolize ettiği-kentin yansımaları rollerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu alanlar kent dokusunun geleceği şekillendirilirken artık göz ardı edilmeyecek bir parçası olduğu, kentlerinde tek düze durumdan korunmak adına çeşitli deneyimler sunarken buna bir katkı sağlayacağı gibi bu dokudaki potansiyellerini okumak için de bir temel teşkil edecektir.

1.1. Ana problem

Günümüzde bir tehdit unsuru olarak görülen müphem alanların, *varoluşsal ilişkisellik*, *davranışsal ilişkisellik*, *tesadüfi kopukluk*, *nesnel kopukluk* ve *varoluşsal kopukluk* kriterleri çerçevesinde tanımlanması ile özne olarak konumlanıp varlığını sürdürdüğü çevreyi yönlendirmede ne tür etkileri vardır?

1.2. Problem Tanımı

Günümüz kent yaşamının bir parçası olan müphem alanlar kimi zaman çevresine erişilebilir bir alan olarak güven duygusu verirken kimi zaman tamamen yabancılaşma ve sınır oluşturma özellikleri göstermektedir. Özellikle müphem alan kavramı daha çok tekinsizlik ve belirsizlik üzerinden olumsuz nitelikte tanımlanmaktadır. Ancak kendi içerisindeki potansiyelinin ortaya çıkarılması kentle olan ilişkisinin yeniden tanımlanmasını sağlayacaktır. Çevresi ile olan ilişkisellik durumlarını analiz etmek müphem alanı dışlanmış olmaktan ve olumsuz tanımlamalardan çok daha ötesine taşıyacaktır. Bu nedenle bu tez çalışması kapsamında Relph'in (1976) işaret ettiği *içindelik* ve *dışındalık* durumları ele alınarak bir müphem alan okuması yapılmıştır. İçindelik ve dışındalık durumu müphem alanın kent ile olan mekânsal ilişkilerini ve yabancılaşma durumlarını ifade etmektedir.

Gebze-İstanbul D100 Karayolu Fabrika Aksı örnek olay olarak belirlenmiştir. Bu aks kentsel alan içerisinde aktif olarak çalışan fabrikalardan oluşmaktadır. Ayrıca hem yerleşim yerinin içinde olması hem de ana yol hattında bulunması sebebiyle konum olarak ilginç bir noktada bulunmakta ve alan içerisinde senelerdir atıl duran dört adet

fabrika ile çevresini etkilemektedir. Bu fabrikalar CBS Boya, Anadolu Cam, Feniş ve Pimaş fabrikalarıdır. Örnek olay kapsamındaki alan bir yandan aktif bir karayolunun hareketi diğer yandan yerleşim yerinin yaşam akışı arasında adeta bir sınır görevi görmektedir. Sınırların birleşim noktalarındaki canlılıkların farkına varmak, müphem ilişkisel ve kopukluk durumunun devinim halinde olduğu bu alanda zamansallığın etkilerini görmek, aynı zamanda müphem alanın çevresini etkileyerek yönlendirmede ve yeni mekansal katmanlar oluşturmadaki başarısını okumak işaret edilen problemin açıklanmasında katkı sağlayacaktır.

1.3. Hipotez

Araştırma hipotezleri mantıksal argümantasyon metodu çerçevesinde ilişkisel ve kopukluk kriterleri etrafında kurgulanmıştır.

Çalışmanın hipotezleri şu şekilde sıralanabilir:

- Müphem alan kentsel alan ile yönlendirici bir ilişkisel durumu içinde olmaktadır.
- Müphem alandaki geçirgenlik durumu morfolojik veya retinal olarak değerlendirildiğinde kendiliğinden veya kasıtlı bir şekilde kent ile ilişki kurmaktadır.
- Müphem alan kimi durumlarda kentsel alanda yönlendirici bir röper noktası olmaktadır.
- Müphem alan mevcut alanın kendi kimliğini ve işlevini kaybetmesiyle tesadüfi bir şekilde zaman içerisinde kendiliğinden yeni bir görev üstlenerek kenti yönlendirmede etkili olabilmektedir.
- Müphem alanın kentten kendiliğinden veya bilinçli bir şekilde kopması çevresine sınır oluşturmaya yol açmaktadır.
- Müphem alanlar; kente dair eleştirel bir çerçeve sunmakla birlikte tedirgin edici bir estetiğe de sahip olmaktadır.
- Çeşitli kullanım pratikleri oluşturma potansiyeline sahip olması sebebiyle kentsel alanda bir çekicilik oluşturmaktadır.

- Müphem alandaki öngörülemezlik ve fonksiyonel belirsizlik durumu çeşitli potansiyeller oluşturarak bünyesinde alternatif anlamlar yaratmaktadır.

1.4. Amaç

Müphem alanlar ilişkisellik ve kopukluk kavramları kapsamında kentsel alanı etkilemesi ve yönlendirmesi, günlük hayatın esnekliğine açık olması, mevcut fonksiyonel belirsizlik durumu sebebiyle bünyesinde alternatif anlamlar oluşturabilmesi gibi özellikleriyle çok yönlü alanlardır. Bu anlamda bu tez çalışmasının amaçları şu şekilde özetlenmektedir;

- Müphem alanların kent içerisinde desteklediği fikri, barındırdığı anlamları bulmak, sorgulamak-tartışmak-tanımlamak, tanımı zenginleştirmek ve genişletmek,
- Müphem alanın ilişkisellik ve kopukluk kavramlarıyla olan ilişkisini irdeleyerek ne tür mekansal katmanlaşmalar yarattığını araştırmak,
- Atıl arazi ve binalar ile müphem alanın alternatif kullanımalarını belirlemek amacıyla bir haritalama yapmak ve mevcut durumu ortaya çıkarmak,
- Gebze-İstanbul D100 karayolu fabrika aksında bulunan fabrikaların kentle olan müphem ilişkisini sorgulamak, durumunun çevresine olan etkisini ve ne tür olanaklar sunduğunu araştırmak.

1.5. Sınırlılıklar

Bu tez çalışması; problem ve kuramsal çerçevenin belirlenmesi, araştırma alanının/örneklemine sınırları, müphem alanın oluşumunu etkileyen kavramların sınıflandırılması ve incelenen ilişkisellik ve kopukluk parametreleri ile bir araştırma çerçevesi oluşturmaktadır. Bu kriterler varoluşsal ilişkisellik, davranışsal ilişkisellik, tesadüfi kopukluk, nesnel kopukluk ve varoluşsal kopukluk olarak ele alınmakta ve bu kapsamda oluşturulan alt adlandırmalar ile birlikte bir literatür kapsamı belirlenmiştir.

Bu çalışmada örnek olay kararları mantıksal argümantasyon yöntemine bağlı olarak oluşan kavramlara göre alınmıştır. Çalışma alanının belirlenmesinde mevcut müphem alanın zaman içerisinde geçirdiği evreler, tezin kuramına uygun yapısı, bulunduğu

konum itibariyle çevresini etkilemedeki başarısı ve müphem alanın potansiyelleri dikkate alınmıştır. Kent içerisindeki önemli konumuna rağmen müphemleşmiş olan çalışma alanı yerleşim yeri ve şehrin en etkin karayolunun arasında bir sınır görevi görmekte, bu durum da bu müphem alanın tezin kurgusunu oluşturan ana parametreleri bünyesinde barındırarak çevresini etkilemede önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Tezin olgusu, içinde bulunduğu bağlamla birlikte değerlendirilmiş olup daha sonra bir örnek içerisinde detaylı şekilde irdelenmiştir. Ayrıca bu çalışma, müphem alanın yapısını ve etkisini ilişkisellik ve kopukluk kavramları üzerinden okumakta ve mekansal tanımlarda yeni katmanlar oluşturmasını tanımlama çabasıdır. Tezin genel kapsamı doğrultusunda müphem alan kavramı atıl sanayi yerleşkeleri üzerinden incelenmiştir. Bu doğrultuda ise çalışma alanının sınırları Gebze-İstanbul D100 karayolu fabrika aksı olarak belirlenmiştir. Bu örnek olay çerçevesinde araştırma adımları uygulanmıştır.

2. KENT ÇEPERİNDE MÜPHEMLİK: ATIL KALAN SANAYİ ALANLARI

Günümüzde modern kentlerin vazgeçilmez unsurlarından biri de sanayileşmedir. Geçmişten bugüne dek sanayinin etkileri kentlerin gelişim ve değişim süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Sanayi alanları kendi kent merkezlerini yaratarak var olan merkeziliği ve kentsel niteliğin dönüşümüne yol açmıştır. Lefebvre (1968) bu durumu sanayinin şehri ele geçirerek eski çekirdeğini parçalamaya çalışması şeklinde ifade etmiştir. “Sanayi eski şehirden vazgeçebilir ama bunu yaparken kentsel niteliği bozulmuş yerleşim bölgeleri oluşturur. Diğer yandan kentsel çekirdekler yok olmaz, istila eden doku onları kemirir ya da kendi döngüsüne dahil eder.” [Lefebvre, 1968]. Bu durum modern kentlerin sanayileşmesinde oldukça yaygın bir şekilde görülmektedir. Şehrin merkezinden ayrı konumlanan sanayi alanı kendi merkeziliğini oluşturmakta ve esas kentsel olanı kendine bağlamaya başlamaktadır. Böylelikle eski kentsel alan yok olmamakla beraber yeni bir kentsel doku da ortaya çıkmaktadır.

Lefebvre (1968) doğmakta olan sanayinin şehirlerin dışına yerleşme eğiliminde olduğunu söylese de sanayinin imkân bulduğunda şehir merkezlerine yakınlaştığından da bahsetmiştir. Gelişen sanayi, bu süreç içerisinde ihtiyaç duyduğu kaynaklara ve yatırımlara yönelme gereği duymaktadır. Bunlar temel olarak lojistik, depolama, konaklama, kaynak oluşturma gibi temel ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçları karşılamak için de mevcut dokunun yakınında konumlanmak cazip gelmektedir. Lefebvre (1968) de eski şehirlerin sanayi için hem pazar ve kaynak hem de yönetim merkezi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla eski kente yerleşen sanayi alanı, kentin kendi içindeki dengelerini değiştirmeye başladıkça, değişim de kendi temel amacı doğrultusunda hedeflerine ve önceliklerine odaklı evrildiği için kentin dengeleri dikkate alınmamaya başlamaktadır.

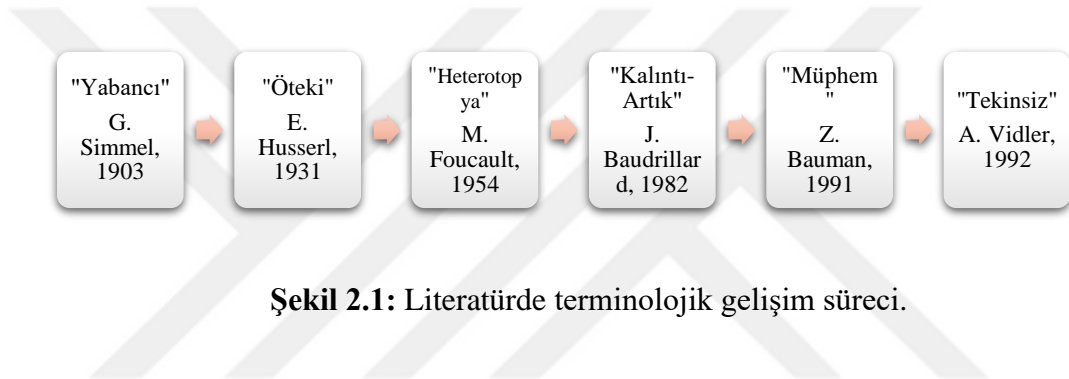
Sanayileşen kentte hız ve verimliliğin ön planda olduğu gelişim süreci temel amaç ve ihtiyaçlar doğrultusunda evrilmektedir. Bu hızlı gelişim doğal olarak kontrolsüz bir kentleşmeye de sebebiyet vermektedir. Sanayi yapıları bu doğrultuda işlevlerini en

optimum seviyede gerçekleştirmeye imkân tanımak amacıyla tasarlanır ve işlevinin sona ermesi durumunda ise kent içindeki ilişkisi göz ardı edilerek ötekileşmeye doğru evrilir. Dinçer'e (2013) göre kalkınmanın sürdürülebilirliğini korumaya çalışırken aynı zamanda kentleşmenin kalitesinin gözetilmesi oldukça güç bir durumdur. Bu noktada yeni dokunun oluşumu sırasında hedefler ve gereksinimler ile eski dokunun oluşum sebepleri artık aynı olmayacaktır. Büyük kent merkezlerinde yer alan endüstri alanlarının kent çeperlerine taşınması sonucu kent merkezi nüfusunun azalması, endüstrisizleşme, Post-Fordizm (ekonomide esneklik), yatay kentleşme ve teknolojik yenilikler gibi nedenlerden dolayı kent merkezlerinde çok sayıda boş, terkedilmiş alanlar ortaya çıkmaktadır [Berger, 2006].

Kullanılmayan alanlar atıl durumda kalarak kent içerisindeki çatlak ve boşlukları oluşturmaktadır. Graner (2017) önceki fonksiyonuna bağlı olarak terk edilmiş binaların kent merkezinde çekici bir noktada olduğunu ve bu noktaların genel olarak fabrikaların yerleştiği yerler olduğunu belirtmiştir. Atıl alan, herhangi bir faaliyetin yapılamadığı fiziksel özellikleri bulunan, ekonomi ya da hükümet eylemleri gibi sebeplerden dolayı terkedilmiş yapılar ve yıkılmış binalara sahip alanlar, kent çevresindeki tarım alanları, kirlenmiş alanlar ve yeşil alanlardan oluşan alanları kapsamaktadır [Bowman and Pagano, 2004]. Böylelikle sanayi alanları teknolojik gelişmeler, alanın yetersiz gelmesi, üretim planlamasının sona ermesi vb. birçok nedenden dolayı terk edilme durumunda kaldığında, beraberinde bir belirsizlik ve müphemlik getirmektedir. Süreç içerisindeki eski ile yeninin oluşturduğu bu çatışma ekosistemi içinde planlanan işlevin yitirilmesi sonucu yapı ve alanların artık kent dokusu içerisindeki faaliyetlerini gerçekleştirememesi ile müphemleşme kaçınılmaz olmaktadır.

Normal olana karşı varoluşsal bir dışsallık yaşayan, terk edilmiş, işlevsizleştirilmiş, artık veya boş olma gibi farklı özellikler taşıyan alanlar zaman içerisinde farklı kavramlarla nitelendirilmiştir. Tüm bu kavramların ortak paydası ise "var olan düzene dahil edilmeme" olmuştur. Bu noktada "müphem" kelimesi önem kazanmıştır. Bauman (1991), müphemliği düzene karşı olarak tanımlamaktadır. "Düzenin ötekisi'nin eşanlamlıları şunlardır: Tanımlanamazlık, tutarsızlık, uyumsuzluk, bağdaşmazlık, mantıksızlık, irrasyonellik, karmaşa, kararlaştırılamazlık, müphemlik"

Bauman (1991). Kavramın benzer çağrışımlarına ve gelişim süreçlerine baktığımızda birçok örnek ve tutum ile karşılaşılmaktadır. İlk olarak Jentsch (1906) ile ortaya çıkan tekinsizlik kavramı Vidler (1992) ile de desteklenmiştir. “Bu tekinsiz, gerçekte yeni ya da uzaylı bir şey değildir; akılda tanıdık, eski kurulmuş ve ondan sadece baskı sürecinde yabancılaşmış bir şey. Tekinsiz, gizli kalması gereken ama gün ışığına çıkmış bir şeydir” [Vidler, 1992]. Kavramın gelişim sürecinde Simmel’in (1903) “yabancı”, Husserl’in (1931) “öteki”, Foucault’nun (1954) “heterotopya”, Baudrillard’ın (1982) “kalıntı-artık” ve Bauman’ın (1991) “müphem” tanımları birbirini izlemektedir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Literatürde terminolojik gelişim süreci.

Günümüzde müphem kavramının tanımlanmasındaki ortak kanı müphemün düzen dışı, tekinsiz, güvensiz ve belirsiz olduğudur. Dolayısıyla müphem alanlar da tüm bu özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Boş, terk edilen alanlar, sahihsiz sanayi bölgeleri veya dağınık sınır alanları kısaca tüm bu belirsizlikler bir nevi düzenin sığınağı, aynası ve ‘memento mori’ yani ölümü hatırlatan bir nesne gibi davranır [Barron, 2014]. Norberg-Schulz (1979) yerin analitik kalıplar üzerinden kavranamayacağını belirtmiş olup “anlam, kimlik ve tarih” kavramlarının önemli etkenler olduğunu savunmuştur. Ona göre, antropolojik “yer” üç ana vasa sahiptir: kimlikleyicilik, ilişkisellik ve tarihsellik [Auge,1992]. Atıl yapıların çevresi ile olan ilişkiselliğini kaybetmesi ve kimlik kaybına uğraması ile birlikte müphem kavramı da gün yüzüne çıkmaktadır. Müphem kavramının tanımı ile benzer olarak Bowman and Pagano (2004) da “atıl alan” terimi için boş, terkedilmiş, ölü gibi anlamlar barındırmasından dolayı negatif bir anlam taşıdığından bahsetmiştir. Böylelikle kentsel bir sorun olarak görülen atıl alanların müphem alan ile ilişkilendirilmesi söz konusu olmaktadır.

3. MÜPHEM ALAN TİPOLOJİSİ

Müphem alan kavramı birçok farklı tanımlamayla tarihsel olarak geçmişe uzanmaktadır. Dış dünyaya ve olaylara kayıtsız gibi görünen, sistemler tarafından kodlanamayarak henüz ele geçirilememiş olan müphem alanlar, planlama ve inşa etmenin ikincil sonuçlarıdır.

Bu kavram için günümüze dek pek çok tanımlama yapılmıştır. Manuela Mariani ve Patrick Barron'un *Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale* (2014) kitabında bu adlandırmalardan şu şekilde bahsetmiştir; “derelict land (sahipsiz arazi)” [Barr, 1969; Kivell and Hatfield, 1998; Oxenham, 1966]; “Zero panorama”, “empty or abstract settings (boş ya da soyut düzen)”, “dead spots (ölü noktalar)” [Smithson, 1996]; “vacant land and vacant lot (boş arazi)” [Bowman and Pagano, 2004; Northam, 1971]; “vacant land (boş arazi)” [Gemmell, 1977; Nabarro and Richards, 1980]; “Il vuoto (the void)” [Borret, 1999; Secchi, 1989/1984]; “urban wilds (kentsel yabancılar/kentsel doğa)” ve “urban sinks (kentsel kaçaklar)” [Lynch, 1990]; “new, nameless places” (yeni, isimsiz yerler)” [Boeri, Lanzani and Marini, 1993]; “dross” (artık)” [Lerup, 1994] ve “drosscape” [Berger, 2006]; “no-man’s lands (sahipsiz toprak, tarafsız bölge, insansız bölge)” [Leong, 1998]; “dead zones (ölü alan)” ve “transgressive zones” [Doron, 2000]; “superfluous landscapes (gereksiz peyzaj)” [Nielson, 2002]; “spaces of uncertainty (belirsizlik alanı)” [Cupers and Miessen, 2002]; “the third landscape” (üçüncü peyzaj)” [Clément, 2003]. Diğer yaygın terimler, diğerlerinin yanı sıra, “brownfields (terk edilmiş endüstri bölgesi)”, “in-between spaces (ara mekan)”, “white areas (beyaz alan)”, “blank areas (boş alan)” ve “spaces left over after planning (planlama sonrası kalan alanlar)” [Doron, 2007].” Bu tanımlamalar dikkate alındığında müphem alanın tarihsellik içerisinde pek çok kez ele alındığı ve kavramsal dönüşümler geçirdiği görülmektedir (**Tablo 3.1**). Bu tez çalışmasında ise bu alanlara kelime tanımı ve etimolojik yapısı tezin araştırma doğasına kentsel ölçekteki ilişkisellikleri yönüyle daha uygun bulunması sebebiyle müphem alan şeklinde değinilecektir.

Tablo 3.1: Müphem alana dair zaman içerisindeki tanımlar.

Terim	Yıl	Teorist
Dead Spots	1970	Smithson
Vacand Land	1971	Northam
Abandone d Space	1987	Vessel and Wolf
Void	1989	Secchi
Urban Wilds	1990	Lynch
Terrain Vague	1995	Sola-Morales
Wasteland	1997	Gemmell
Dead Zones	2000	Doron
Leftover Space	2003	Clemet
Residual Spaces	2010	Villagomez
Disabitato	2011	Marrioni and Barron

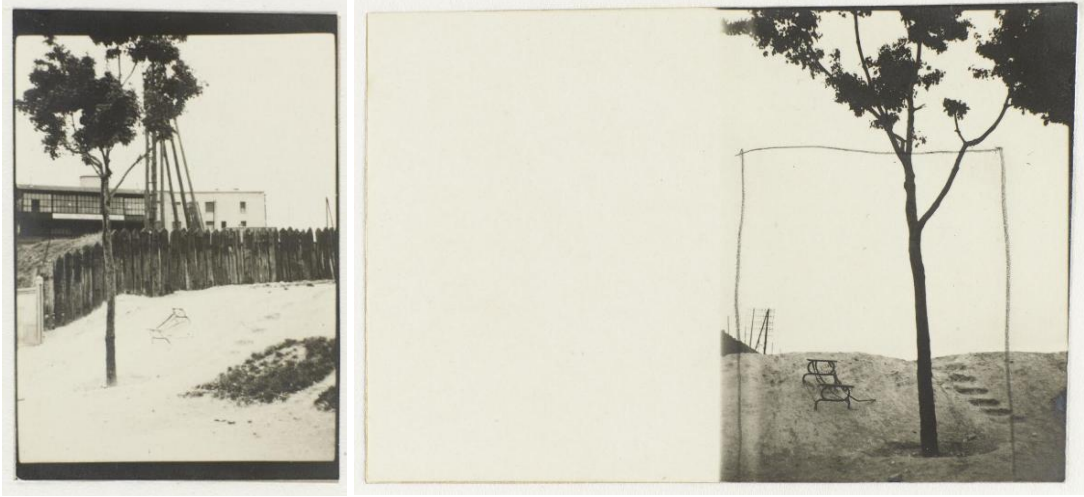
Bu mekanlar için İspanyol mimar İgnes de Sola-Morales (1995) ise “normale karşı gelen, kayıp ve istenmeyen alanlar” anlamına uygun olarak “terrain vague” kavramı kullanmıştır. Vague kelimesi, Alman kökeni olan “woge” üzerinden denizdeki dalga gibi hareketin, dalgalanmanın ve periyodik değişimin anlamını almaktadır. Aslında bu terim ilk olarak 1882’de Jean-Francois Raffaelli’nin resminde, daha sonra ise Sürrealist fotoğrafçı Man Ray’in 1929’daki karesinde de görülen müphem alanlardan ilham alınarak sanat alanında kullanılsa da Sola-Morales (1995) tarafından kentsel tasarım ve mimarlık disiplinlerine 1990’ların başında tanıtılmıştır.

Müphem alan kavramının ilk kullanımı olarak görülen eser Jean-Francois Raffaelli’nin, toprakları ayıran sınırın bir tarafında kalıntılardan işe yarar bir şeyler seçen bir kadının varlığını resmettiği 1882’deki eseridir (**Şekil 3.1**) [Web 2].

Şekil 3.1: Le terrain vague, Francois Raffaelli 1882.

Sürrealist fotoğrafçı Man Ray'in eserinde ise "terrain vague" kavramı daha önce çeşitli deneyimleri barındıran, ancak sonunda kullanım değerini yitirerek bir tür terk edilmiş yere dönüşen bir kentsel alanı göstermektedir (**Şekil 3.2**) [Web 3]. Burada fotoğraf, "arazi belirsizliği"nin potansiyellerini gözlemlemeye ve anlamaya çalışan bir zaman- imge işlevi görmektedir. Fotoğraftaki görsel ilk bakışta oldukça kaba bir şekilde göze çarpmaktadır. Çerçevenin üçte birlik kısmını toprak tabakası oluşturmakta devamında ise bir bankın parçası ve ona bağlı sarmal yaylar olduğu düşünülen demir parçası yer almaktadır. Bankın yakınlarında konumlanan kabaca şekillenmiş adımlar ise bu konumun birçok insanın geçerek bozduğu bir peyzaj mı yoksa doğal olanın varlığını sürdürmeye çalıştığı bir kentsel alan mı olduğu konusunda sorular oluşturmaktadır. Buradaki nesnenin belirsizliği sahnenin genel kararsızlığının temel bir bileşenidir.

Şekil 3.2: Terrain vague, Man Ray 1929.

Morales (1995) ise, arazi belirsizliği anlamına gelen bu kavramı "şehrin fiziksel iç kısmında zihinsel olarak dış, olumsuz imajı" olarak tanımlamaktadır. Bu durumda müphem alan iki yönden ele alınmaktadır. Birincisi fiziksel içsellikle ilişkili görsel analiz, ikincisi ise zihinsel içsellikle ilişkili sosyal yaşamdaki yeri açısından analizdir. Bu fiziksel içsellik durumu müphem alanın çevresi ile olan bağını ve konumunu işaret etmektedir. Fiziksel özellikler açısından erişilebilir, ulaşılabilir olması ve çevresini yönlendirmedeki etkisi onun içsellik özelliklerini yansıtmaktadır.

Fiziksel bileşenleri yitirmeye başlandığı için görsel olarak okunabilirliği azalmış, silinmeye başlayan bir belleğe dönüşmüştür (**Şekil 3.3**) [Web 4]. Barron (2014) müphem alanları sürekli olarak geçmişi hatırlamaya ve yeniden inşa etmeye çalışan kusurlu bellek sürecinin aydınlatılması ve parçalanmış bir ortak tarihin kapsayıcıları olan karşı-uzaylar olarak açıklamaktadır.

Şekil 3.3: Terrain vague, Nils Hamerlinck.

Yaşanmamış, verimsiz, kentsel sisteme yabancı alanlar olarak tanımlanan müphem alanlar şehrin üretken alanlarının dışında yer alan marjinal arazileri ve boş alanları içermektedirler. Genel olarak bu kavram, yapılı kentin negatif yerleri, terk edilen organik ve inorganik alanlar, doğa ve yapı arasındaki terk ve kontaminasyon alanları olarak tanımlanmıştır. Bunlar sahipsiz topraklar, “kahverengi” alanlar, boşluklar, heterotopyalar, ölü bölgeler, kentsel vahşi alanlardır [Grichting, 2014]. Bu alanlar insanlarda tekinsizlik hissi oluşturarak “olması gerekenin dışında” olarak görülür. **(Şekil 3.4)** [Web 5]. Kentsel sisteme yabancı, kentin fiziksel iç mekanında zihinsel olarak dış olan ve olumsuz imajı ile olası bir alternatifle bir eleştiri geliştirmeyi tanımlayan müphem alan, kentsel alanlardaki ara mekanların bir anda ortaya çıkabilen ve bir anda da kaybolabilen, net olarak kırsal mı kentsel mi olduğuna karar verilemeyen alanları ifade etmektedir [Sola-Morales, 1995].

Şekil 3.4: Terkedilmiş ölü bölgeler, David Kregenow, Prenzlauer Allee-Pankow.

Herhangi bir faaliyet için tasarlanmamış olan müphem alanlar bu anlamda genellikle biçimlendirilmemiştir. Bunlar, modernist planlamanın bölgeselleşmesine tezat olarak ortaya çıkan bölgelerdir [Bauman, 2001]. Bu alanlar Michel Foucault'nun (1986) taslağını oluşturduğu “öteki mekanlar (other spaces)” kavramına benzeyen bir bölge olarak özgürlük alanı şeklinde deneyimlenebilmektedir. Müphem alan kamusal alanın resmi ve gayri resmi kontrolünden daha az kontrol edilen bir bölgeye çekilme fırsatı sunmakla beraber bu kontrol eksikliği kendi içerisinde kuralların olmadığı anlamına gelmemektedir. Müphem alanlarda içeri ve dışarı kavramları arasındaki sızmalar sınırları muğlaklaştırmıştır. Bu bağlamda iç-dış aksiyolojisi üzerinden bakıldığında müphem alanlar bir tehdit unsuru olarak görülmüştür.

Fizikselliğin yanı sıra sosyokültürel sınır ihlali yaratılmasına ve mekansal engellerin aşılmasına olanak sağlayan müphem alanlar içerisi-dışarı arasındaki ikilemleri de içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda müphem alan mekânın iz bırakma isteğinin de bir göstergesi olmaktadır (**Şekil 3.5**) [Web 6]. Bu durum özel ve kamu arasındaki sınırların aşılması olarak da açıklanabilmektedir. Günlük yaşamda ihlal neredeyse fark edilmeden gerçekleşir; öngörülen, beklenen, geleneksel ya da bir geleneğin parçası olanın dışında küçük adımlar atılmaktadır [Carteau, 1988]. Ancak bununla birlikte bu tür küçük adımlar uzun vadede bölgeleri yeniden tanımlayabilmekte ve toplumu yavaş yavaş değiştirebilmektedir.

Şekil 3.5: Müphem alanda görsel izler.

Ayrıca sosyo-mekansal ihlaller sunan müphem alanlar aynı zamanda yerleşim bölgelerini birbirine bağlamakta ve bir dizi eylem fırsatı sunmaktadır. Şehrin bölümleri veya yerleşim bölgeleri arasında sınırlar ve bariyerler sağladıkları gibi geçişlere de imkân sağlamaları, bir yerleşim bölgesini terk ederken ve diğerine girerken karşılaşılan dış görünümü sunmaları, ara mekân olarak herhangi bir bölgeye ait olmamaları etkileşimler ve karşılaşmalar için önemli olmasının nedenlerindedir.

Bir diğer anlamda ise müphem alanlar kendisini çevreleyen bölge veya birimlerin formuyla şekillenmekte ve her bir inşa edilmiş birimin kenarlarının düzensizliklerini tolere eden tamponlar sağlamaktadır. İki yapı arasında artık alan haline gelmiş olan boşluklar aynı zamanda yapıları birbirinden ayırarak her bir parçanın bağımsızlığını vurgulamaktadır (**Şekil 3.6**) [Web 7].

Şekil 3.6: İki yapı arasında müphem alan.

Kimi zaman planlama sonucu kimi zaman ise kendiliğinden gelişen bir sürecin ürünü olan müphem alanlar, bu durumda arada kalmışlığın bir sembolü olmaktadır. Bu noktada müphem alanın çevresi ile ilişkisi devam etmekte ve zaman içinde kentsel alanda da varlığını kabul ettirmektedir. Müphem alanların da sınırlamaları, kendine özgü ön koşulları ve sahiplenme fırsatları bulunmaktadır. Çeşitli fırsatlar ve engeller sunması müphem alanın kabulünde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum da var olan potansiyelini açığa çıkarmasında ve kentsel alanda ilişkilerini sürdürerek var olabilmesine yardımcı olmaktadır.

4. MÜPHEM ALANIN İNFORMEL SINIRLARI: ZAMANSAL VE MEKANSAL KATMANLAŞMA

Müphem alanın informel işlevler kazanması yeni mekânsal katmanlar oluşturmaktadır. İformel kullanımlar müphem alanı dışsallığından uzaklaştırarak yeni bir işlev kazandırmakta ve içsellik durumunu ortaya çıkarmaktadır. İşlevsiz kalmış olan müphem alan, dahil olmadığı kent akışına yeni informel durumuyla katılım sağlamaktadır.

Genel olarak formel kavramı resmi olan anlamındayken informel kavramı “resmi olmayan” olarak tanımlanmaktadır [TDK, 2018]. Mimarlık alanında ise formel kavramı daha çok kamusal alan ile ilişkilendirilirken informel ise kırdan kente göç ile gelişen süreç ile ilişkilendirilerek gecekondulaşma üzerinden gelişim sürdürmüştür. Ancak bu çalışma kapsamında informel kavramı kullanım pratikleri açısından ele alınacaktır. İformel kullanımlar bir mekânın kendi kullanım amacı dışına çıkılarak bir nevi illegal bir anlam kazanması olarak tanımlanabilir. Zaman içerisinde mevcut kullanım pratiği yerini alternatif bir kullanıma bırakabilmekte, formel olana çeşitlilik kazandırmaktadır. Gündelik hayat içerisinde oldukça yer bulan bu kullanım pratikleri mekânın veya alanın kendi var oluş amacını dahi unutturabilmektedir. Garcia (2013), informelliği mutlak bir problem olarak tartışmak yerine, informelliğin bir fırsat olabileceği, bir diğer ifadeyle alternatif bir mekan üretimi olarak görülen yeni bir literatüre işaret etmektedir.

Kendiliğinden olan veya anlık gelişen bu informellik durumu yeni bir mekân algısı yaratımında etkili olmaktadır. Özellikle kamusal ve özel mekân karşıtlığına yeni bir bakış açısı getirmektedir. Sennett (2010) kamusal sözcüğünü herkesin denetimine açık olan anlamında “özel” sözcüğünü ise kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Habermas (2012) ise 16. yüzyılda Latince privatus’tan, Almancaya aktarılmış olan “privat” [özel] kavramının

kamuya ait olmayan şeyler olarak ifade edildiğini, Fransızca “privé” kavramı ile aynı anlama geldiğini belirtmiştir.

Zaman içerisinde muğlaklaşan tüm sınırlar gibi bu kavramlar da yeniden anlamlanmaya başlamış, gündelik hayat içerisinde kendine yeniden yer edinmiştir. Özel hayatın kamusallaşmasıyla aynı nispette, kamusal da mahremiyetin biçimlerine bürünmektedir [Habermas, 2012]. Özellikle müphem alanlar barındırdıkları özellikler bakımından informel kullanımlara açık oldukları için neredeyse kamusal alan (public space) niteliğinde çalışabilmektedir. Bu durumda her alan türü kendi informel fırsatlarını doğurarak potansiyelini yeniden yaratmaktadır. Kamusal ve informel alanlar ile müphem alanların kesiştiği bu noktada yeniden tanımlanan bu kavramlar kendi içinde yeni katmanlar oluşturmaktadır (**Tablo 4.1**).

Tablo 4.1: İformel kullanım ile oluşan yeni mekânsal adlandırmalar.

MEKANSAL KATMANLAŞMALAR

Gayri Resmi + Özel Mekanlar [İformel + Private]

Gayri Resmi + Kamusal Mekanlar [İformel + Public]

Resmi + Kamusal Mekanlar [Formel + Public]

Resmi + Özel Mekanlar [Formel + Private]

Müphem çevresi ile olan ilişkiselliği veya çevresinden kopuk olması olgusuyla şekillenen yeni durumu informel etkileşimlerle yeniden tanımlanan bir mekana dönüşümü sağlamaktadır. Varoluşsal dışsallığında, bulunduğu yere yabancılaşmış olan müphem alan informel kullanımla kamusal alanı dönüştürebilmektedir (**Tablo 4.2**). Sennett (1992), paylaşılan kamusal alanı “öteki”ne ilgi duyulması ve onlarla etkileşim kurulması için ilk ön koşul olarak görmektedir. Böylelikle müphem alanın informelliği kendi mekansallığına yeni işlevler kazandırılmasına yol açmakta ve yabancılaşma durumunu kentsel alan ile kurulan ilişkiselliğe dönüştürmektedir. Formel ve informel niteliklerin birbirine akışı mekanları da dönüştürerek yeni anlamsal katmanlar yaratmaktadır.

Tablo 4.2: Formel bir alanın informel mekâna dönüşümü.

FORMEL (Nitelik Olarak)	İNFORMEL (Nitelik Olarak)
Boş Araziler	Otopark, Mesire, Piknik
Pazar Yeri	Otopark, Sokak, Cadde
Kaldırım	Otopark, Kafelerin Açık Alanı
Okul Bahçeleri	Otopark
Yol Kenarındaki Artık Yeşil Alan	Piknik Alanı
Alaçatı Sokakları / Nevizade vb.	Açık Bar
Bodrum Katı / Çatı Katı	Konut
Köprüaltları	Konut
Harabe Surlar	Konut
Ormanlık Arazi	Piknik, Eğlence
Stadyum	Konser Alanı
Beleştepeler / Kimi Zaman Ev Balkonları (Fatih Sementi gibi)	Seyir Alanı

Yeniden tanımlanan mekânsal katmanlar müphem alan çerçevesinde de yeni olanaklar yaratmaktadır. Boş araziler, pazar yerleri, okul bahçeleri kimi zaman otopark alanı gibi kullanılırken aynı şekilde yol kenarlarındaki artık yeşil alanlar, ormanlık araziler de piknik alanı olarak informelite ile yeni mekânsal anlamlar kazanmaktadır. Köprüaltları ve harabe surların konut zaman içinde konut niteliğine dönüşmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde kaldırımlar otopark alanı gibi değerlendirilirken bazı durumlarda ise orada bulunan kafelerin açık alanı veya dükkanlardan taşan satış tezgâhı niteliğinde de kabul görmektedir. Günümüzde Alaçatı sokakları veya Nevizade sokağı formel kullanımda birer sokak durumunda iken günün belirli kısmında eğlence alanlarına dönüşebilmektedir (**Şekil 4.1**) [Web 8].

Şekil 4.1: Gece ve gündüz kullanımları ile Nevizade.

Tüm bu durumların ortak noktası informelitenin mekanı dönüştürmesidir. Böylelikle mekan çevresini etkileyerek yeni davranışlara yönlendirmektedir. Özel hayatın kamusallaşmasıyla aynı nispette, kamusal da mahremiyetin biçimlerine bürünür [Habermas, 2012]. Özellikle müphem alanların informelliğe açık olması bu durumda dikkat çekicidir. Bu informellik durumu müphem alanın kentsel alandaki yerini sorgulamaktadır. Müphem alanın kent içindeki konumu ve tanımının sarsılmasıyla kent hakkı kavramı da gün yüzüne çıkarak müphemün gündelik hayatında yer tutmaktadır.

- Kent Hakkı Kavramı

Kent kavramı kentsel olanın nasıl kavrandığı, tanımlandığı ve sınırlarının nasıl çizildiği ile ilgili olarak temsilde kendine yer bulmaktadır. Lefebvre'e (1991) göre kent "yüzleşmelerin ve çatışmaların yeri, çelişkilerin birliği"dir. Farklı işlere ve varoluş biçimlerine sahip insanlar ortak bir yer ve zamanda bir araya gelmekte ve kent toplumunu bir farklılıklar kümesine dönüştürmektedir [Lefebvre, 1968].

Kentsel mekân, eşzamanlılık düzeyinde mahrem olan özel alan ile evrensel alan düzeyi arasında bir dolayım var etmektedir. Bu dolayım merkezilik ve farklılıkların üst üste binmesiyle gündelik hayatta birbirine karışmasına yol açmaktadır. Mekânın bir temsili olarak kent her türlü siyasi ve ekonomik aktörlerin yanı sıra kent hareketlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Gündelik hayatta tecrübe edilen ve "yaşanan mekân"

olarak da adlandırılan temsil mekânları kent tecrübesindeki en önemli faktörlerden biridir. Bu noktada kent mekânı kent hakkı kavramı ile ilişkişel süreçleri içinde barındırır. Böylece kentin içerisindeki ilişkişellik ve kopukluk bir arada var olmaya devam etmektedir.

Kent hakkı kavramı 1960'lı yıllardaki kentsel krize tepki olarak ortaya çıkmıştır ve ilk olarak 1968 yılında Henri Lefebvre'nin "Le Droit à la ville" kitabında ortaya atılmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle yükseliş geçeren Fordizm ve Keynesyen refah devletinin yayılmasıyla birlikte kırdan kente olan kitlesel göçler ve mekânsal yapılanmalarda kökten değişimler meydana gelmiştir. Sanayileşme sürecini tüm topluma yayılmasıyla birlikte kentleşmenin koşullarının hızlanması kent hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ve kentleşmenin karmaşık ve çelişkili ilişkişisi kent hakkı kavramına zemin hazırlamıştır. Wirth (1938) kenti boyut, yoğunluk ve heterojenlik olarak üç maddi faktör üzerine kurulu bir yaşam biçimi şeklinde ele almıştır. Kentsel yoğunluk ve boyut kavramı kentteki insan sayısının artması ve bunun da kişisel farklılıkları desteklemesi ile açıklanmıştır. Karşılıklı etkileşim sürecine katılanların sayısının daha çok olması bunlar arasındaki gizil farklılıkların daha da artmasına yol açacaktır [Wirth, 1938]. Bu noktada boyut ve yoğunluk kavramları birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Yoğunluk insanların ve etkinliklerinin farklılaşmasına yol açan kalabalığın etkisini güçlendirir ve toplumsal yapının karmaşıklığının artışı destekler [Wirth, 1938]. Kentsel heterojenlik ise kentte değişik kişilik tiplerinin karşılıklı toplumsal etkileşim içinde bulunması olarak açıklanmaktadır. Şehir her türden ve sınıftan insanın -her ne kadar gönülsüzce ve agonistik bir biçimde de olsa- yan yana gelerek durmadan değişen, gelip geçici, ama yine de müşterek bir yaşantıyı ürettiği bir mekândır [Harvey, 2013].

Günümüz koşullarında gündelik etkileşimin kent üzerindeki çok katmanlılığı sebebiyle bu tanımın çağdaş kentler için kullanımı ve analizi önemli hale gelmiştir. Harvey'in (2013) kentleşme süreçlerini kontrol etme ve yeni kentleşme biçimleri tesis etme hakkı olarak tanımladığı kent hakkı, kent içerisindeki farklılıkların dışavurumunu ön plana çıkmaktadır. Bu kavram kentteki mekânsal ve zamansal farklılıkları ilişkilendirmektedir. Schmid (2014) mekânsal ve zamansal farklılıkları karşıtlıklar, ayrılıklar, üst üste binmiş farklı imajlar ve birden çok gerçekliğin bir arada

var olması şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle kent artık sınırları tam olarak kavranamayan bir anlam kazanmaktadır. Buna karşılık varoluşsal bir tarihselliğe sahip olmasından dolayı varlığını devam ettirmektedir. Bir şehir imgesi veya temsili varlığını sürdürebilir, koşullarını yitirse de hayatta kalabilir [Lefebvre, 2003].

Harvey (2013), şehirlerin bir artı ürünün toplumsal ve coğrafi olarak yoğunlaşmasından ve dolayısıyla kentleşmenin de sınıfsal bir olgu olduğundan bahsetmiştir. Zira artı ürün bir yerden ve birileri üzerinden elde edilmiş, artı ürünün nasıl kullanılacağına denetimi de daima küçük bir grubun elinde olmuştur [Harvey, 2013]. Bu nedenle kapitalizm ve artı sermayenin üretilmesinin kent hakkıyla doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Napolyon, Avrupa'yı saran 1848 ekonomik krizinde artı sermaye üretmek amacıyla Paris şehrini ve kentsel alt yapısını yeniden inşa ettirmek istemiştir. Hausmann yeni kent planlamasında devasa bulvarlar, banliyöler ile kenti en baştan yapılandırmıştır. Böylelikle Paris moda endüstrisi, büyük fuarlar ve mağazalarıyla önemli bir turizm ve tüketim merkezi olmuştur. Sistem bir on beş yıl kadar gayet iyi işledi; kentsel alt yapıdaki dönüşümlerden başka yepyeni bir şehirli yaşantısını ve yeni bir tür şehirli personasının inşasını da beraberinde getirdi [Harvey, 2013]. Fakat 1968 yılında artı sermaye çökmeye başladığında Paris Komünü doğmuş ve mülksüzleşen grupların şehri geri alma arzusu ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkezi ve hiyerarşik oluşuma karşı merkezsiz ve anarşist bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Artı sermaye ve kent hakkı ilişkisindeki bu durum 1940'lı yıllarda ABD için de geçerli olmuştur. Robert Moses, New York'un metropoliten bir yapı kazanması için kentsel alt yapı dönüşümleri, banliyöler, karayolları gibi geniş çapta bir dönüşüme önem vermiştir. Kentin metropolitenleşmesi yaşam tarzında da büyük değişimler yaratmıştır. Ortaya çıkan yepyeni yaşam biçimi içerisinde, banliyödeki müstakil evden buzdolabı ve klimaya, evin girişine park edilen ikişer arabadan petrol tüketimindeki muazzam artışa kadar bütün ürünler artı sermayenin soğrulması için üzerine düşeni yapmaktadır [Harvey, 2013].

Kent hakkının tarihsel bir süreç olması ve artı sermayenin kentsel planlama ile ilişkisi günümüz kentsel yaşamına ışık tutmaktadır. Böylelikle günümüzde kent hakkı kavramı çağdaş kentin yeni tanımlarını keşfetmek ve buna uygun olarak kent sorununu

yeni bir çerçeveye yerleştirerek kent hayatının farklı biçimlerini anlamaya dayanmaktadır. Bu nedenle kent hakkı sadece var olmak ve temel ihtiyaçları kapsamaktan öte olmalıdır. Böylelikle gündelik hayatın potansiyellerine açık ve alternatif varoluş pratiklerini karşılayacak biçimde şekillenmelidir.

4.1. Müphem Alanda Zamansallık Olgusu

Müphem alanda zamansallık olgusunu anlayabilmek için önce zamansallık kavramını incelemek gerekmektedir. Zaman ve zamansallık kavramlarının geçmişi Augustinus'a kadar uzanmaktadır. Augustinus zamanı geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinden sorgulamış ve "şimdi" üzerinden de tanımlamıştır. Ricoeur (1983) Augustinus'un bu ifadesini üç zaman kipi ile "geçmişe ilişkin şimdiki zaman, şimdije ilişkin şimdiki zaman ve geleceğe ilişkin şimdiki zaman" şeklinde aktarmıştır. Buradan yola çıkan Ricoeur (1983) de zamanın var olması ve olmaması üzerine geçen şey olarak şimdiki zamanın bir noktasal ana indirgendiğinden söz etmiştir. Bu üçlü zaman tanımı zamanın sürekliliğini ve birbiri ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle sonsuz bir akış içerisinde olan zamansallıktan söz edilebilmektedir.

Heidegger (1927) zamansallığı var olma ile özdeşleştirerek şimdiji "her gün içinde bulunan yaygın bir varoluş türü" olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla zamansallık varoluşun özelleştiği hergünlük hallerini kapsamaktadır. "Var olma zamandır, zaman zamansaldır. Var olma zaman değil zamansallıktır." [Heidegger, 1927]. Zamansallığı hergünlük kavramıyla ilişkilendiren Heidegger, gündelik hayat içindeki bir var olma halini ifade etmektedir. Buradaki hergünlük varoluşun rutininden ve varlığın ilişkisellik içerisindeyken zamana dair bulunuşunun düşünülmeden var olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda zamansallık ve ilişkisellik birbirinden ayrılamaz olgular biçiminde var olmaktadır. Hergünlük durumu zamansallığın varoluşsal bir hareketlilik içerisinde olma halidir. Heidegger (1927) hergünlük yaşamışlığın aslında zamansallığın bir ifade ediliş şekli olduğunu belirtmektedir. Zamanın içinde bulunma veya hergünlükten kopma zamansallıktaki varoluşsal temsillerdir. Bir başka deyişle her iki durum da zamansallığın içinde var olmaktadır. hergünlüğün aynılığı şimdiji oluştururken şimdi içerisinde anlamsal bütünlüğü yakalayamamak da zamansallığın kapsamında olmaktadır. Varoluşun

özüyle bağdaştırılan zamansallıktaki var olma hali ilişkisellik durumlarını da içeren şimdi, geçmiş ve gelecek yapılarını da barındırmaktadır. Bergson (1989) da şimdinin geçmişe içkin olup geleceği inşa ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Augustinus bahsettiği üçlü zaman anlayışının zamansallığın temelini oluşturduğundan söz etmek mümkün olacaktır.

Var olma fenomeni ancak zamansallıkta kök salmış olmasından hareketle anlaşılır hale gelmektedir. “Bir var olanın kendi şuradalığı olarak var olabilmesinin olanak koşulunu sağlayan zamansallığın ekstatik birliğidir.” [Heidegger 1927]. Bu varoluş halleri zamansallıkta kendi içinde iç özellikler veya diğer durumlarla dış bağlantısallıklar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Relph de yerin özünü ortaya çıkarmak için zaman ve varoluş kavramları üzerinde durmuştur.

Relph (1976) yer tanımı yaparken varoluşsal iç ve dış bağlantısallıklardan yola çıkmıştır. Varoluşun zamansallıktan ayrı düşünülmemeyeceği konusundan yola çıkarak Relph’in yer bileşenlerinin de zamansallık ile ilişkisinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Heidegger (1927) dünyada var olma, birlikte var olma ve kendi olarak var olma kavramlarıyla varlığın özü itibarıyla ilişkilerini ifade etmiştir. Böylelikle bir hal içinde bulunmanın var oluşun açılanmışlığının ifadesi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda varoluş hem zamansal hem de ilişkisel özelliklere sahiptir. Heidegger (1927) her şeyin ve fakat aslında hiçbir şeyin gerçekleşmediği hergünkü alandaki ilişkisellik ağlarının hep müphem olarak var olduğunu belirtmiştir. “Müphemlik tanınmaz hale getirmeve, çarpıtmaya yönelik açık bir kasıttan doğmadığı gibi münferit bir varoluş eliyle de ortaya çıkmamıştır.” [Heidegger, 1927]. Zira müphemlik zaten ilişkisellik içerisindeki varoluşun dolayısıyla da zamansallığın bünyesinde var olmaktadır.

Zamansallık içinde kendi olarak var olma müphemlik yönetiminde soğurularak var-olmama durumuna dönüşmektedir. Ancak bu var olmama hali varlığın farklı bir türü başka bir ifadeyle yabancılaşma olarak ortaya çıkmaktadır. İçinde-olma durumu yalnızca özne ve nesnenin beraber mevcut oluşunu ifade etmeyeceği gibi yabancılaşma durumu da ilişkiselliği içermediği anlamına gelmemektedir. Bu durumun müphemlik ile karakterize olduğunu ifade eden Heidegger (1927) müphemliğin de var olanın zaman içindeliği dolayısıyla zamansallığı içinde bulunduğundan söz etmektedir.

Yabancılaşma da bir var olma hali olduğuna göre zamansallığın içerisine dahil olmaktadır. Bu bilgiler ekseninde zamansallık, ilişkisellik ve yabancılaşma yani kopukluk içeren varlığı mümkün kılmaktadır. Müphemliğin var olma ve zamansallığa katkısı varoluşun ilişkisellik boyutunda olmakta ve zaman içindeki bir dizi ilişkiler bütünü olarak kendini göstermektedir.

4.2. Müphem Alanda İlişkisellik ve Kopukluk Olgusu

Bir alanın herhangi bir kullanım için planlanması çok aşamalı bir süreci kapsamakla beraber onun artık çeşitli kullanımlara aslında bir nevi sömürüye açılması anlamına gelmektedir. Henüz inşa, planlama veya bir tasarım fikri süreci içerisine dahil olmamış alanlar yerleşime, faaliyetlere ya da sömürüye olanaklı alanlardır. Bu sürecin sonunda varlığını tamamlamış ve hayatın akışı içerisinde kendisine yer edinebilen yapılar kendi ilişkiselliğini kazanmaktadır. Bu ilişkisellik daha genel ve daha soyut bir özdeşleşme duygusuyla ilgili olmaktadır. Bu durumda varlığı anlam kazanmış olan mekân sadece “var olan yer” olmaktan çıkıp “potansiyel olarak mekân” durumuna ulaşmıştır. İlişkisellik, içsellik ve içeride olmak ile ilgili bir durumdur. İçeride olmak, nerede olduğunu bilmektir [Lyndon, 1962]. Buna karşın kopukluk diğer bir deyişle dışsallık her zaman olumsuz olarak görülmektedir. İçeride olmak birincil niyettir; yani, bir yerde olmak, dışarıdakinden uzakta olmaktır [Norberg-Schulz, 1971]. Tüm olağanların dışında kalan, yabancılaşmış, var olmasına rağmen gündelik olanın varlığına erişemeyendir.

Relph'in (1976) *Place and Placelessness* adlı eserinde yer duygusunu bireyin duyduğu güven, rahatlık veya yabancılaşma gibi duygular ile ilişkili olarak içsellik (insideness) ve dışsallık (outsideness) üzerinden tanımlamaktadır (**Şekil 4.2**). Relph (1976) tanımı yaparken bu kavramı bireysel bir deneyimsel fenomen olarak görür ve bir tür kişilik özelliği üzerinden bireyi özne olarak ilerlemektedir.

Şekil 4.2: Relph'in “içindelik ve dışındalık” modları.

Bu çalışmanın yaklaşımına göre ise Relph'in [1976] tanımlamalarından farklı olarak içsellik ve dışsallık durumları mekânın özne olarak konumlanmasına bağlı bir şekilde gerçekleşecektir. Nasıl ki birey duyduğu hisler ile yer'i dönüştürüyorsa mekân da kendi varoluşsal içsellik ve dışsallık tanımlarını yeniden oluşturabilmektedir. Örneğin bir müphem alan, yaşayan bir çevreye karşı dahil olamama ve yabancılaşma yaşaması sebebiyle kendi varoluşsal dışsallığını oluşturmaktadır. Relph'in *içsellik ve dışsallık* olarak adlandırdığı bu kavramlar bu tez kapsamında kavramın daha iyi ifade edilebilmesi açısından *ilişkisellik ve kopukluk* olarak ele alınacaktır.

- Varoluşsal İlişkisellik

Bir mekânın yalnızca aktif bir kent periferinde yer alması o kentsel alana varoluşsal olarak dahil olduğu anlamına gelmemektedir. Relph'in (1976) yer deneyiminin en güçlü duygusu olarak adlandırdığı varoluşsal içsellik, derin bir bağlılık ve bir yerle aşikâr, yakın, alışılmış bir ilişkiyi kapsamaktadır. Aynı zamanda bir yere dahil olmayı veya duygusal katılımı içermektedir. Varoluşsal ilişkiselliğin temel prensibi kasıtlı veya zoraki bir şekilde dahil olmak değil anlamlarla dolu olarak kendiliğinden ve içsel bir şekilde ilişkisellik kurmasıdır. Bu bağlamda varoluşsal ilişkisellik evde olma hissi ile tanımlanabilen bir güvenlik olgusu barındırmaktadır. “Varoluşsal içsellik bir yere ait olmayı ve yer kavramının temelini oluşturan yerle derin ve bütünsel kimliği karakterize eder” [Relph, 1976]. Bu tutum o yerin bir parçası olmak ile açıklanabilmektedir. Varoluşsal ilişkisellik diğer tüm ilişkisellik ve kopukluk durumlarını köksüzlük olarak nitelendirmektedir.

- Empatik İlişkisellik

Kent kurgusuna bilinçli bir var olma-dahil olma çabasını gerektirir. Stean Rasmusen'in (1964) bir yerin resmini görmek ile ziyarete gitmek arasında önemli bir fark olduğunu vurgulamaktadır. Davranışsal ilişkisellik ile arasında ani bir ayrım yoktur. Bir yerdeki görünümün nitelikleri ile ilgili kaygıdan duygusal ve empatik dahil olmaya geçiş söz konusudur.

- Davranışsal İlişkisellik

Kentsel bir akışa dahil olmayı ve kendi bünyesinde bir dizi belirli gözlemlenebilir nitelikler barındırmayı içermektedir. Varoluşsal ilişkiselliğin aksine kendiliğinden değil kasıtlı olarak o yerin görünümüne dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu tür içsellik durumu mekânı çevreleyen duvarlar, tel örgüler, yazılar vb. dikkat çekici fiziki öğelerin varlığı ve fiziksel olarak tanımlanmış sınırları barındırmaktadır. Böylelikle başka bir yerden çok orada olduğu düşüncesini oluşturarak varlığını ortaya çıkarmaktadır. Görsel örüntülere atıfta bulunulması davranışsal ilişkiselliğin en önemli faktörüdür. Bu nedenle çevresini yönlendirmedeki en önemli etkisi kendisine benzersiz kimlik veren bu öge ve fiziksel niteliklerin ilişkisidir.

Davranışsal içsellik vurgusu ise çevremizdeki şeylerin “görsel kalıplar” temelinde nasıl görüldüğü ile ilgilidir. Bu nedenle, bu durum bize bir başka yerde değil de burada olduğumuzu söyleyen görsel tanımaya dayanır ve Relph bunu “içeride olma olgusunun muhtemelen en yaygın olarak anlaşıldığı anlam” olarak değerlendirir [Sandin, 2003].

- Dolaylı İlişkisellik

Bir alanın ikinci elden veya vekaleten var olmasıyla ilgilidir. David Mccord (1970) Wyeth'in resimlerinin tamamen hayali bir dünyaya götürüp gerçekmiş gibi gösterdiğinden bahsetmiştir. Bu kapsamda yerin kimliği onu ifade edenin betimlemesine ve empatik eğilimlere bağlı olmaktadır. Bu ilişkisellik durumu tezin kapsamı alanı dışına çıkıp bireyi özne olarak konumlandığı için ilişkisellik parametresi olarak dahil edilmemiştir.

- Tesadüfi Kopukluk

Raslantısal dışsallık olarak da tanımlanan bu kavram yerlerin arka plan olma derecesinde çevresi ile ilişkisellik içerisinde olduğu özbilinçsiz bir durumu anlatmaktadır. Tesadüfi bir şekilde yeni bir etkinlik veya işlev üstlenen yerin bu şekilde varlığını kabul ettirmesi ve çevresini etkilemesi söz konusu olmaktadır. Bu noktada yerin veya mekânın özelliklerinin arka plana itilmesi ve ona atfedilen yeni nitelik ile tanınmaya başlanmasından söz edilmektedir. Bu yeni nitelik daha sınırlı ve kısmi özellikler barındırarak geçici bir tutumu içermektedir.

- Nesnel Kopukluk

Kentsel alandaki mekânları konumları veya çeşitli fiziksel özellikleri açısından değerlendirmek için kasıtlı bir kopukluk oluşturma tutumunu içermektedir. Bu durumda yerler bilinçli olarak anlık deneyim olgularından belirli nitelik sahibi yerlere dönüştürülmektedir. Bu durum planlama esnasında yerlerin yeniden düzenlenmesinde ortaya çıkabilmektedir. Nitekim bilinçli ve planlı bir şekilde çevresel düzenden koparıma söz konusu olmaktadır.

- Varoluşsal Kopukluk

Varoluşsal ilişkiselliğin en güçlü karşıtı olarak ele alınmaktadır. “Varoluşsal dışsallık öz bilinçli ve düşünceli bir ilgisizlik ve yerlerden yabancılaşma durumlarını kapsamaktadır” [Relph, 1976]. Proust bu durumu “bildiğimiz yerler artık yalnızca, kolaylık olsun diye haritasını çıkardığımız küçük uzay dünyasına aittir.” şeklinde ifade etmiştir. Varoluşsal dışsallıkta anlamsız bir kimlik oluşumu ve yüzeysel niteliklere sahip olarak çevreden tamamen kopma durumu oluşmaktadır. Sürekli bir yabancı olma hissini ilişkilendirilmektedir.

Müphem alanın ilişkisellik ve kopukluk arasındaki sınırları sürekli bir hareket ve değişim içerisinde. Bu olası ilişkisellik ve kopuklukların oluşmasına zemin hazırlayan en önemli etken ise zamandır. Terk edilerek müphemleşmiş bir yapı ele aldığımızda; faaliyetlerini sürdürdüğü zaman diliminde birçok etkileşime izin vermesi ve kendisinin de varlığını sürdürdüğü yerleşim yeri ile sürekli bir etkileşimde

bulunması sebebiyle varoluşsal ilişkisellikte olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda bu yapı aktif durumdayken çevresine ilişkisellik duygusu (güven, yakınlık, alışılmış ilişki) yaşatmıştır. Terk edilme ve zaman içerisinde müphemleşmesi ile birlikte istem dışı olarak kopukluğa mahkûm bir şekilde yerleşim yeri ile etkileşimi kopmuştur. Orada olmasına rağmen dahil olamama bu noktada başlamaktadır. Artık bir yerden ayrı ya da dışında hissetme, yabancılık, ilgisiz ve ilişiksiz tavır gibi varoluşsal kopukluğun özelliklerini taşımaktadır. Bu noktada çevresini terk edilmişliğinin verdiği kopukluk ile tekinsizlik yönünde veya informel kullanımlar ile olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu durumu ile birlikte kendisi kopukluk yaşadığı halde etkilediği varlıklara davranışsal ilişkisellik (yeri belli şekilde dizilmiş nesnelere, manzaralar ve eylemlerden oluşan bir küme olarak algılama) yaşatmaktadır. Dolayısıyla bu ilişkiel süreçler birbirini etkileyerek dönüşmektedir.

Müphem alanın içsellik durumu çevresi ile olan bağlantısı, informel kullanım ve erişimlere açık olması sebebiyle gerçekleşirken dışsallık durumu ise var olduğu çevreye tamamen yabancılaşma ve kent içerisinde adete bir sınır oluşturma özelliği nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Müphem alanlar kimi zaman tutkulu bir gözlemci, kimi zaman davranışsal bir katılımcı kimi zaman ise ev sahibi bir yönlendirici olması ile ilişkisellik ve kopukluğu dönüştürerek bünyesinde sürekli bir şekilde barındırmaktadır.

5. METODOLOJİ

Mantıksal argümantasyon metodolojisini anlayabilmek için önce argümantasyon kavramını incelemek gerekmektedir. Argümantasyon bir fikri, bir hipotezi veya bir düşünceyi deliller ve ispatlar kullanarak savunma ve açıklamaya çalışma ya da dayandırmadır. Bu kavramın tarihi Aristo dönemine kadar uzansa da bilimsel çalışmalarda kullanımının gelişimi Toulmin ile olmuştur. Stephen Toulmin, 1958 yılında yayınladığı “The Uses of Argument” kitabı ile kavramın gelişimine katkı göstermiştir. Argümantasyon yöntemi argümanlar üzerine inşa edilmiş bir tekniktir [Toulmin, 1958]. Dolayısıyla Toulmin (1958) argüman kavramını “bir iddia ve beraberindeki gerekçe” olarak açıklamıştır. Walton (1996) ise bu kavramı gerekçeli bir söylemin herhangi bir parçası olarak ifade etmiştir. Toulmin’e (1958) göre argümantasyonun temel öğeleri iddia, veri, gerekçe, destekleme, çürütme ve niteleyicidir. Bu argümantasyon yaklaşımlarından biri de mantıksal argümantasyondur. Bu tez çalışması kapsamında metodoloji olarak mantıksal argümantasyon kullanılmıştır.

Bir araştırmanın savunduğu sonucunun doğruluğunu çeşitli öncül bilgilerle destekleyerek çeşitli verilere dayandırılıp kanıtlandığı metodolojiye mantıksal argüman metodolojisi denir. Mantıksal argüman metodolojisi, tez konusunun araştırılma aşamasında elde edilen veriler ışığında gerçeklerle desteklenerek doğruluğu kanıtlanmış sonuca ulaşmayı hedefleyen bir yöntemdir. Bu metodolojide argüman tartışılan fikrin en temel parçası olmaktadır. Kabul edilen teori, bir araştırma girişiminde hedeflenen sonuçtur, sonucu sorgulayarak inşa etmek için kullanılan yöntem mantıksal argümantasyondur [Türkoğlu Sülü, 2018].

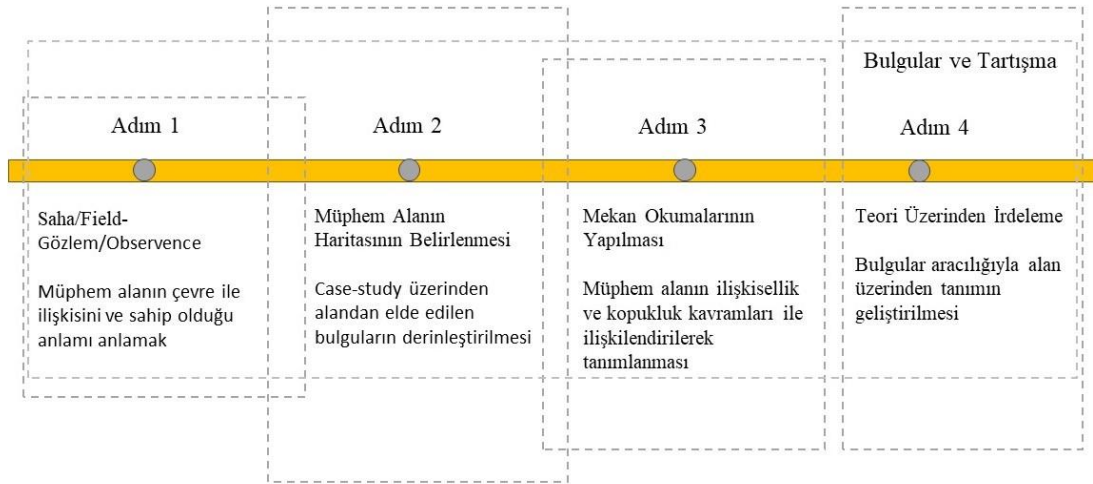
Öncelikle “ilk ilkeler” olarak tanımlanan mantıksal önermelerin oluşturulmasıyla mantıksal argümantasyon yöntemi kurgulanmaktadır. Bu ilkeler genel açıklayıcı teoriler şeklinde inşa edilmektedir. Böylelikle mantıksal argümantasyon örgüsünün temeli oluşturulmaktadır. Bilimsel bilginin irdelenmesiyle bütüncül kavrayıcı bir değerlendirme yapılarak tümdengelsel veya tümevarımsal yaklaşımla sonuca

ulaşmaktadır. Bu noktada tümevarımsal yaklaşımlar benzerlik ve nedensel temelli ilişkileri kapsarken; tümdengelimsel yaklaşımlar kıyaslama ve genellemelerden ibarettir [Duschl and Osborne, 2002].

Bu tez çalışmasında, konuyu mantıksal bir çerçevede ele alarak değerlendirmek öncü bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Müphem alan tipolojilerinin çevresi ile olan ilişkisinin mekân okumaları üzerinden irdelenmesi mantıksal tartışmanın ilk çerçevesini oluşturmaktadır. Seçili örnek olay kapsamında ise argümanlar elde edilen verilerden yola çıkılarak konunun detaylı bilimsel irdelenmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanı olarak ele alınan müphem alanın belirli ilkeler üzerinden mekân okumalarının yapılması ve bu doğrultuda araştırma adımlarının oluşturularak tartışılması bu tez çalışmasının yönteminin mantıksal argümantasyon olması gerekliliğini göstermiştir. Tez konusunun gözlem ve araştırmaları kısmında elde edilen veriler ışığında mantıksal argümantasyon metodolojisi ile ilişkilendirilerek çıkarımlar doğruluklarıyla desteklenmiştir.

5.1. Araştırma Adımları

Bu çalışmanın metodu 4 adımdan oluşmaktadır (**Şekil 5.1**). Metodolojinin doğası gereği bu adımlar birbirini izleyecek ve kendi içerisinde bağlantı kuracak biçimde şekillenmiştir.

Şekil 5.1: Araştırma tasarımı ve adımların sıralaması.

- Adım 1: Gözlem

Saha araştırmasında verilerin elde edilebilmesi için ilk adımda gözlem yöntemi kullanılmıştır. Gözlem nitel araştırmalarda sosyal olguları değerlendirmek, anlamak ve yorumlamak için kullanılan bir metot türüdür. Bu çalışmada doğrudan gözlem tekniği kullanılmıştır. Doğrudan gözlem esnasında gözlemci araştırmanın bir parçası olmamakta ve etki etmeye çalışmamaktadır. Bu nedenle araştırmacı katılımcı daha fazla durumun içeriğine odaklanmakta ve fiili bir şekilde yer almadan durumun koşullarını izlemektedir.

Gözlemin odak noktası Gebze-İstanbul D100 karayolu sanayi aksıdır. Aks üzerindeki fabrikalar müphem alanın çevresi ile ilişkisi kapsamında belirlenen gün ve saatlerde düzenli olarak gözlemlenmiştir. Müphem alanın çevre ile ilişkisini tespit edebilmek için düzenli bir şekilde not tutulmuştur. Gerekli analizlerin yapılabilmesi için fotoğraflar çekilerek gözlemler kaydedilmiştir. Tamamen terk edilen veya farklı işlevlerde kullanılmaya devam edilen fabrikaların durumu belirlenmiştir. Bu bağlamda müphem alanın fiziksel özellikleri ve çevre ile kurduğu ilişki incelenerek alanın fiziksel özellikleri, konumu, geçiş noktaları, geçirgenlik durumu, yerleşim yeriyle olan ilişkisi gibi kriterlere dikkate edilmiştir. Tespit edilen örnek olay alanındaki etkileşimler, gündelik hayatta çevreyi yönlendirmedeki etkisi gibi durumlar gözlem sonucunda elde edilen veriler ile haritalamaların oluşturulmasını sağlamıştır.

Saha araştırmasında gözlem yaparken belirli gün ve saatler belirlenmiştir. Hafta içi sirkülasyon yoğunluğunun olduğu iş çıkış saatleri, hafta sonları ise öğle ve akşam olmak üzere iki farklı gözlem zamanı belirlenmiş ve alan bir saat süreyle gözlemlenmiştir. Böylelikle alanın farklı gün ve saatlerdeki kullanım tipi ve süreleri oluşturulan bu gözlem sistematığı aracılığıyla incelenmiştir.

Gözlem sürecinde belirli konular dikkate alınmıştır. Bu noktada sahada bakılan değişkenler şunlardır:

- Çevrenin fiziksel koşulları
- Alanın etkin kullanım durumu

- Alanda gerçekleştirilen fiziksel ve sosyal aktiviteler
- Alanın kullanım tipleri ve süreleri

Çalışma alanı bu başlıklar kapsamında gözlemlenerek ortaya çıkan durumlar kaydedilmiştir.

- Adım 2: Haritanın Belirlenmesi

Gözlem sonucu elde edilen veriler aracılığıyla alanın haritasının oluşturulması yoluyla bulguların derinleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu adımda, yapılan gözlemler sonucu elde edilen veriler ışığında söz konusu müphem alan haritası belirlenmiştir. Müphem alanın haritası belirlenirken mantıksal argümantasyon yönteminden yararlanılmıştır. Mantıksal argümantasyon yönteminde sistemler argümanlarını iletmek için retorik taktiklere başvurmaktadır. Bu bağlamda mantıksal argümantasyon yönteminde bahsedilen *adlandırma* (naming) taktiği kullanılmıştır. Yarı-mantıksal tartışmanın temel tekniklerinden biri, söylemin nesnesi olan çeşitli unsurların tanımlanmasıdır [Perelman and Olbrechts-Tyteca,1969].

Adlandırma yapılırken dikkat edilecek unsurlardan biri tanımlanan olgunun bilişsel ve kültürel düzeyde kimlik kazanması gerektiğidir. Bu durumda kültürel/söylemsel incelemelerin argümanlarını daha geniş bir aşkın alana (doğa, ahlak, tarih, makine vb.) dayandırma eğilimi, tam da özdeşleşme kurma ihtiyaçları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. [Groat and Wang, 2013]. Örneğin Ruskin (1851) birtakım adlandırmalar oluşturmuş olup böylelikle ilk ilkeler yoluyla mimarlık ile ahlaki düşünceler arasında bağlantı kurmaktadır. Ruskin (1851) bu adlandırmaları mimari için “İyi hareket etmesi ve yapmayı amaçladığı şeyleri en iyi şekilde yapması; Güzel konuşsun, söylemek istediği şeyleri en güzel sözlerle söylesin ve güzel görünsün ne yaparsa yapsın, ne söylese, varlığıyla bizi memnun etsin.” şeklinde ifade ederek kişileştirme yaratmıştır. Böylelikle hareket etme, iletişim kurma ve bakma yeteneği şeklinde adlandırmalar oluşturmuştur. Aynı şekilde Semper (1851) Mimarının Dört Unsuru kitabında konutu ocak, çevre duvarı, çatı ve yığma toprak olarak dört ana bölüme ayırarak adlandırmıştır. Bu örneklerde görüldüğü gibi terimler kategorik olarak binanın

erdemleri veya konutun bileşenleri gibi kendi temaları içinde mantıksal adlandırmalarla tanımlanmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında da argümanlar oluşturulurken elde edilen adlandırmalar çerçevesinde müphem alanın haritası belirlenmiştir. Bu bağlamda mantıksal argümantasyonun ilk basamağı olan *ilk ilkeler* kapsamında belirlenen parametreler bu araştırma adımı daha derin adlandırmalarla desteklenerek bir zemine oturtulmuştur.

- Adım 3: Mekân Okumalarının Yapılması

Bu adımda bir önceki aşamada belirlenen harita üzerinden mekân okumaları gerçekleştirilmiştir. Bu noktada adım 2’de elde edilen alt kategoriler olan adlandırmalardan yararlanılmıştır. İlk ilkeler olarak belirlenen Relph’in (1976) ilişkisellik ve kopukluk parametreleri alt adlandırmalar üzerinden desteklenerek mantıksal bir yol izlenmiştir. Bu çalışma kapsamında başlık 4.2’de belirlenen varoluşsal ilişkisellik, davranışsal ilişkisellik, tesadüfi kopukluk, nesnel kopukluk ve varoluşsal kopukluk kavramları üzerinden mekân okumaları yapılmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda müphem alan tanımlanırken adım 2’de ortaya çıkan adlandırmalar bulguların derinleşmesinde yardımcı olmuştur. Bu noktada geçirgenlik, sınır oluşturma ve röper noktası olma durumları üzerinden Relph’in (1976) işaret ettiği ilişkisellik ve kopukluk tanımları müphem alanların açıklanmasında yeni bir anlam kazanmıştır. Geçirgenlik kavramı varoluşsal ve davranışsal ilişkisellik kavramlarıyla ilintili olarak müphem alanın morfolojik veya retinal geçirimi üzerinden okunmaktadır. Röper noktası olma durumu ise tesadüfi kopukluk kavramında anlatıldığı üzere müphem alanın zaman içinde kendiliğinden yeni bir görev kazanması ile ilişkilendirilmektedir. Aynı şekilde sınır oluşturma kavramı ise varoluşsal ve nesnel kopukluk kavramlarını tanımlamada açıklayıcı olmaktadır.

- Geçirgenlik

Geçirgenlik üzerine araştırmalar birkaç farklı bilimsel disiplinde yürütülmektedir. Bu çalışmada geçirgenlik kavramı fiziksel ve retinal-görsel geçirgenlik olarak ele

alınmıştır. Bentley (1985) geçirgenliğin temel unsurunun daha fazla rota seçeneği sunmasına bağlamıştır. Bir mekân içerisindeki alternatif yollar, güzergâh sayıları, bağlantılar ve sınırlamaların oluşumu geçirgenliğin belirleyici öğeleridir. Fiziksel geçirgenliğin temel başlıklarını yakınlık-uzaklık, topografya, arazi örtüsü ve engebeliği, arazi formu, alt yapı, bitki örtüsü, peyzaj ekolojisi, alana girişler ve engeller gibi kavramlar oluşturmaktadır. Bir rekreasyon alanının yerleşim alanlarına olan uzaklığı veya yakınlığı, bölgenin kullanım sıklığını doğrudan etkilemektedir [Gobster 1995; Van Herzele and Wiedemann 2003; Skov-Petersen and Goossen 2009].

Fiziksel geçirgenlik bir alana dışarıdan erişilebilmekle ilgilidir. Bu noktada giriş noktaları, yollar, çitler, daha gayri resmi giriş noktaları olan patikalar, otobüs durakları vb. durumlar önemli etkenleri oluşturmaktadır. Hareket ile ilgili geçirgenlik veya alanda hareket etmenin zorluk seviyesi, topoğrafya, arazi örtüsü, bitki örtüsü yapısı ve altyapı gibi faktörlerle ölçülebilir [Millward, 1991; Kliskey, 2000; Dramstad, 2001; Van Herzele and Wiedemann, 2003; Arnberger, 2006; Ode and Fry, 2006; Nielsen and Jensen, 2007; Gundersen and Frivold, 2008; Dahmann et al., 2010].

Fiziksel geçirgenliğin görünür kılınması da retinal geçirgenlikle mümkün olmaktadır. retinal geçirgenlik yalnızca görsel olarak geçirim sağlandığı alanda fiziksel bir geçişliliğin yapılamadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Bu hem fiziksel hem de retinal geçirgenlik, kamusal alan ağının çevreyi nasıl odalara böldüğüne bağlıdır [Bentley et al.,1985].

Bu bağlamda müphem alandaki fiziksel geçirgenlik kentsel alana varoluşsal olarak dahil olma durumunu içeren varoluşsal ilişkisellik ile bağlantılı olmaktadır. Alan içerisindeki geçirim durumu müphem alanın çevresi ile aktif bir ilişki sürdürdüğünü göstermektedir. Retinal geçirgenlik ise görsele dayalı bir geçirim olduğu için çevresiyle duvar yazıları vb. öğelerle kasıtlı bir ilişki kurmayı anlatan davranışsal ilişkisellikle tanımlanmaktadır.

- Sınır Oluşturma

Sınır kavramı yalnızca mimarinin değil coğrafya, sosyoloji, tarih, felsefe gibi çeşitli disiplinlerin de çalışma konusu olmuştur. Bu kavram sadece fiziksel sınırları değil

kültürel politik, sosyal sınırları da içermektedir. Böylelikle arazi ve alanın kullanımını belirlemenin yanı sıra sosyokültürel farklılıkları da oluşturmada etkili olmaktadır. Sınırlar farklılık alanlarıdır [Abbott, 1995]. Mimaride kentsel ölçekte parsel-ada sınırları söz konusuken hane halkı veya kent sakinleri arasında da odalar ile alt ölçekte sınırlar kendini hissettirmektedir. Üst ölçekte baktığımızda ilçeler görünmez sınırlar ile bölünse de -ki ülkeler arasında bu sınırlar sınır kapıları ile fiziksel bir hal alır- doğrudan hissedilebilir kültürel, sosyolojik ve mimari açıdan farklılıkları gösterebilmektedir. Haritadaki bir çizgi bir alanın sınırlarını, sınır çizgileri şehrin sınırlarını, devlet gücünün sınırlarını vb. işaret eder [Harley, 1988].

Gündelik hayatın bir parçası olan sınırlar doğal ya da yapay pek çok şekilde karşılık bulmaktadır. Zanini (1997) doğal sınırların en temelini yeryüzü ve gökyüzü arasındaki ufuk çizgisi olduğunu söylemektedir. Ayrıca sınırları tanımlarken mekân ve yerleşmeler arası doğal bir şekilde ya da var olan suni biçimde kurgulanan çizgiler olduğunu ifade ederek belirleyici bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Sınırları tanımlamak olguları birbirinden ayırt etmeyi sağlamaktadır. Sınırlar bir şeyi olmadığı şeyden ayırt etmenin yollarıdır [Van Broekhoven et al., 2015]. Yapay sınırların oluşmasında politika, din, toplum, kültür vb. pek çok etken bulunmaktadır. Bu nedendir ki sınırlar, içinde yer aldığı kentsel alan ile sürekli bir etkileşim içindedir. Bu noktada sınırların katılığı ya da geçirgenliği bu etkileşim ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Sınırların fiziksel dışavurumu olarak duvarlar, çitler, tel örgüler veya imar sınırları verilebilir. Bu sınırlar ayırdıkları durumlar arasında kimi zaman bölünme ve engel teşkil etmekteyken kimi zamansa etkileşimin gerçekleştiği üçüncü bir ara yüz olmaktadır. Simmel (1997) sınırların mekânsal olarak şekillenip dışa vurulan sosyolojik bir gerçeklik olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda sınır kavramı kentsel alan ile müphem alan arasında da hem fiziksel hem ilişkisel olarak etkileşime yön vermektedir.

Sınır oluşturma durumu müphem alanın çevresinden yabancılaşma durumunu tanımlamada açıklayıcı olmaktadır. Bulunduğu alandan kasıtlı ve planlı bir şekilde ayrılma durumunu içeren nesnel kopukluk ve çevresinden tamamen kopma halini içeren varoluşsal yabancılaşma hali sınır oluşturma kavramıyla yakından ilişkili olmaktadır.

- Röper Noktası Olma

Kentsel mekânın okunabilirliğinin en önemli parametrelerinden biri de röper noktalarıdır. Röper noktalar tanıdık veya yabancı bir ortamda yön bulmaya yardımcı olan harici bir referans noktası olarak tanımlanırlar [Heth, 1997]. Kent hakkında fikir veren geçmiş kadar geleceğini de yansıtan bu noktalar kent hayatında önemli bir nitelikte olmaktadır. İnşa edilmiş altyapı pek çok çevresel yarar sağlarken, yakın çevredeki referans noktaları toplumun kalbini oluşturmaktadır [Madanipour, 1996].

Röper noktaları referans olma özelliğinin yanı sıra çeşitli aks oluşumları yaratarak rota belirleyici niteliğe de sahip olmaktadır. “Deniz kıyıları, demiryolları, duvarlar gibi sürekliliği kesen ve sınır durumunda olan elemanlar, iki noktayı birleştiren “yollar”, yolların kesiştiği yoğun odaklar dediğimiz “düğüm noktaları”, kentin bir parçası olan ve kentin kimliğinin anlaşılmasına olanak veren “bölgeler” ve bir kentin hatırlanmasında rol oynayan kentin öğeleri olan “referans noktaları” olarak belirtilmiştir.” [Lynch, 1960]. Röper noktaları tarihsel akışta doğanın kendi unsurları (nehir, dağ vb.) olarak kabul edilmiş ancak modern kent hayatta yerini yapı ölçeğindeki unsurlara bırakmıştır.

Appleyard (1969) röper noktalarının genellikle görünür biçimin baskınlığı, şekil veya yapının farklılığı ile dikkat çektiğini vurgulamıştır. Buna karşın düzenli veya dikkat çekici olmayan bir mekân da rota kesişimlerini tarifleyen bir düğüm noktası haline gelerek röper noktası niteliğine bürünebilmektedir. Bu kapsamda görünürlük, yön verme, rota oluşturma ve bunların yapı çevre ile olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bir röper noktası geniş bir referans çerçevesinde görülebilecek kadar büyük ve homojen çevresine özgü olmalıdır [Raubal and Winter 2002; Xia, Arrowsmith and Jackson 2008]. Bu noktada röper noktaları çevresi ile belirgin bağlantısallıklar oluşturmaktadır.

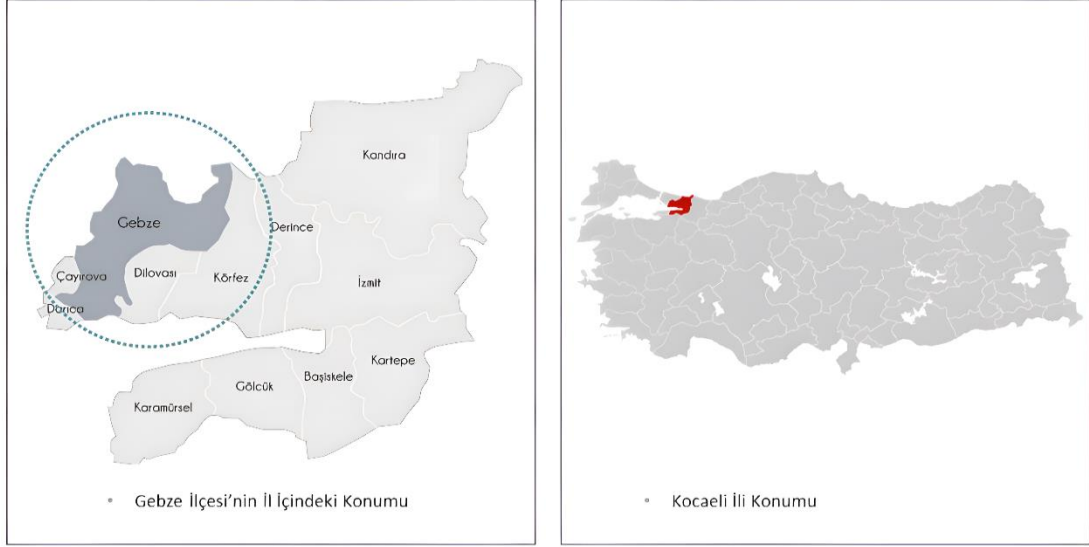
Röper noktası olma durumu müphem alanın zaman içerisinde kendiliğinden kazandığı bir işlev olarak var olması ve böylelikle alan ona atfedilen yeni nitelik ile tanınmaya başlanması ile anlamlı bir kimlik kazanmaktadır. Bu kapsamda bu kavram tesadüfi kopukluk kavramının tanımlanmasında önemli bir adlandırma olmaktadır.

- Adım 4: Teori Üzerinden İrdeleme

Bu adımda daha önceki adımlarda da söz edilen mantıksal argümantasyonun ilk ilkeler ve adlandırmalar taktiklerinden yola çıkarak müphem alan kavramının örnek olay üzerinden sorgulanması gerçekleştirilmiştir. İlk ilkeler olarak belirlenen Relph'in (1976) varoluşsal ilişkisellik, davranışsal ilişkisellik, tesadüfi kopukluk, nesnel kopukluk ve varoluşsal kopukluk kriterleri alt adlandırma taktikleri olan geçirgenlik, röper noktası olma ve sınır oluşturma kavramları ile desteklenerek araştırmanın derinleştirilmesi sağlanmıştır. Tüm bu bulgular neticesinde adım 4'te mevcut müphem alan kavramının araştırmanın kavramsal çerçevesi ile ilişkisi irdelenmiştir. Mantıksal argümanların oluşumu bir zemine oturtulmuş olup elde edilen bulgular aracılığıyla alan üzerinden müphem alan kavramının geliştirilmesi sorgulanmıştır.

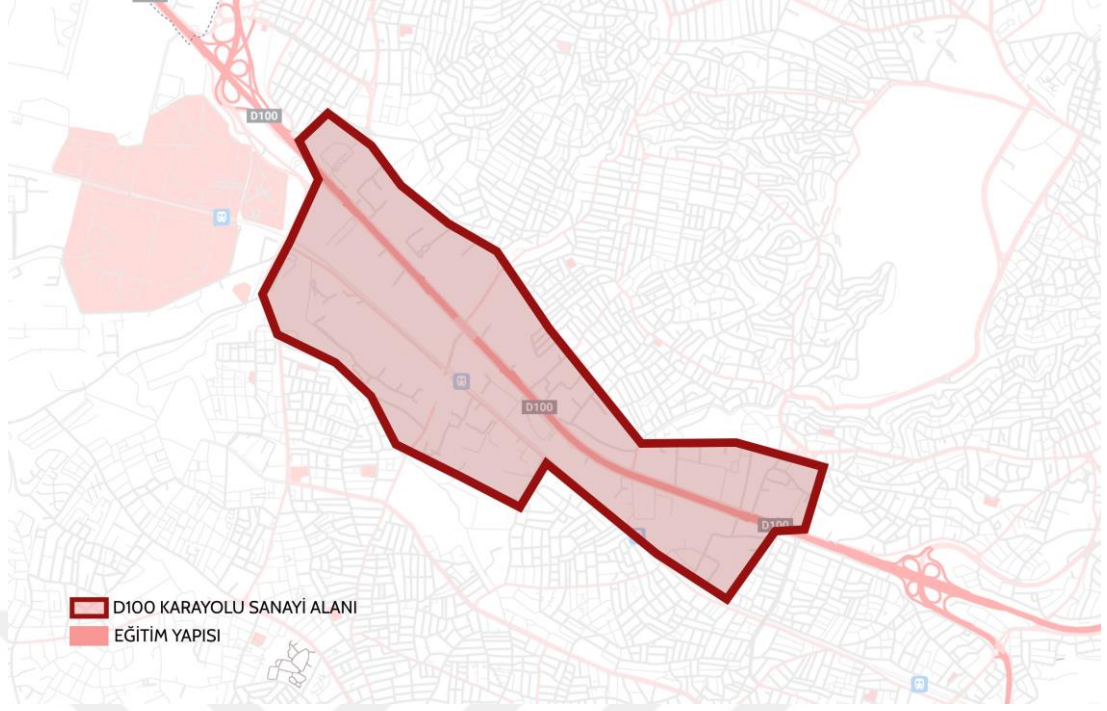
5.2. Örnek Olay: İstanbul-Gebze D100 Sanayi Aksı

Bu tez çalışması kapsamında Gebze-İstanbul D100 Fabrika aksı çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu aks Kocaeli ve İstanbul illerinin bağlantı noktası olan D100 karayolu üzerinde İstanbul Caddesi'nde konumlanmaktadır. İstanbul merkezli sanayi yapılaşmasının artması ile birlikte alternatif sanayi bölgesi arayışlarının başlaması üzerine en yakın nokta olarak Gebze bölgesi görülmüştür (**Şekil 5.2**) [Web 9]. Özellikle İstanbul merkezli sanayi desantralizasyonu nedeniyle çevre yerleşmelerde yeniden yer seçen sanayi kuruluşları karayolu boyunca yerleşirken, bu sanayilerde çalışanların konut alanları da sanayinin yakın çevresinde yoğunlaşmıştır [Albayrak, 2017].

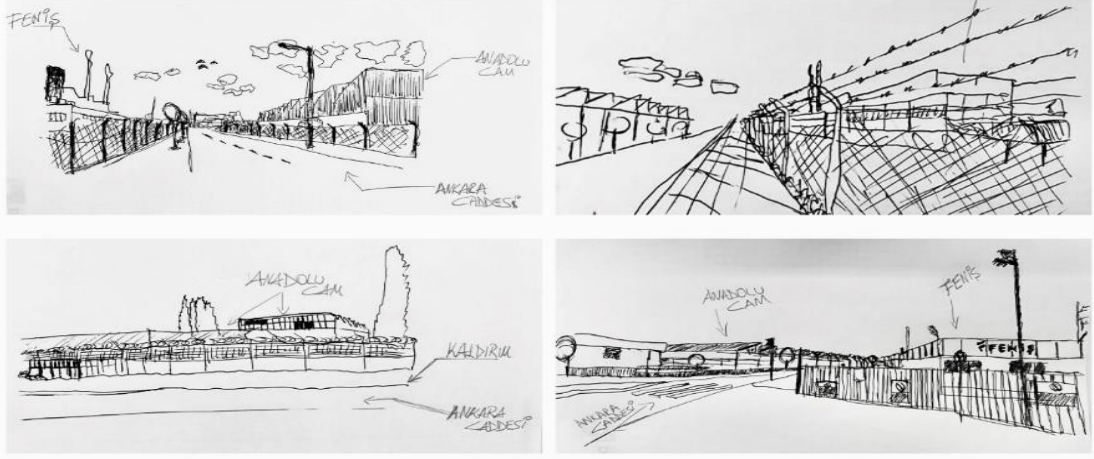
Şekil 5.2: Gebze ve Kocaeli'nin harita lokasyonları.

Gebze D100 karayolu aksı İstanbul'a yakınlığı, ulaşım ve lojistik kolaylığı sağlaması, o dönemlerde fazla nüfus ve yerleşim yoğunluğu olmaması sebebiyle yerleşime elverişli olması açısından önemli bir alternatif noktası olmuştur. Sanayi aksının buraya kayması, zamanla etrafındaki yerleşim yerlerinin yoğunluğunun artmasına da yol açmıştır. Karayolu hattı sanayileşmesi 1960'lı yıllarda başlamış olup yol boyu devam etmektedir. Yol boyunca uzanan alanda kurulu bulunan işletmelerden birçoğu Türkiye'nin en büyük 500 işletmesi arasında yer almaktadır [Tezkızan, 2009]. Gebze belediyesinin 1947 yılı imar raporuna göre Gebze-İstanbul D100 karayolunun sanayi tesisi kurulması için elverişli olduğu belirtilmesi ile bölgede 1964-1972 yılları arasında birçok fabrika yapısı kurulmuştur. Bunlar Kale Oto Radyatör, Kale Balata, ÇBS Boya, Kent Oluklu Mukavva, Sun Chemical, Kondaş, Feniş Alüminyum, Hisar Çelik Döküm, Safaş, Kardem Demir, Omtaş, KC Kimya, Kroman Çelik, Assan Alüminyum, Arçelik, Henkel, Şahin Motor Yatakları gibi önemli fabrikalardan oluşmaktadır. Bu aks üzerinde en çok fabrika yoğunluğu yaşanan yer Gebze-İstanbul sınırında bulunan Çayirova bölgesi olmuştur (Şekil 5.3). Özellikle otomotiv sanayi, cam sanayi ve metal sanayi kolunda üretim yapan Gebze'nin ve Türkiye'nin en büyük fabrikaları Çayirova bölgesinde yer almaktadır [Tezkızan, 2009].

Şekil 5.3: D100 karayolu fabrika aksı alanı.

Bu kapsamda müphem alanın haritalaması süreci fotoğraf ile belgeleme, özel noktaların belirlenmesi, sakıncalı ve desteklenecek koşulların tespiti gibi kentsel alanın okunması ve yorumlamasına dayalı aktif bir süreç olmuştur. Alanda yapılan gözlemler sonucu alan notları alınarak eskiz çalışmaları yapılmıştır. (Şekil 5.4). Böylelikle müphem alanın haritasının belirlenmesi sağlanmıştır. Alanın fiziksel koşulları incelendiğinde Gebze-İstanbul D100 Karayolu sanayi aksı İstanbul Caddesi üzerinde karşılıklı konumlanan fabrikalardan oluşmaktadır. Bu aks Çayırova-İstanbul bağlantısını oluşturan çoklu kavşak ile Gebze kavşağı arasında konumlanmaktadır. Alanın batı sınırında Gebze Teknik Üniversitesi kampüsü yer alırken kuzey sınırını Yeni Bağdat Caddesi oluşturmaktadır. Bu cadde ile yerleşim yeri olan Beylikbağı Mahallesi'ne bağlanmaktadır. Güneyinde ise yerleşim yerleriyle arasında belirgin bir cadde ayrımı bulunmamaktadır.

Şekil 5.4: Müphem alanda eskiz çalışmaları.

Tez çalışması kapsamında atıl bırakılan ÇBS Boya, Anadolu Cam, Feniş Alüminyum ve Pimaş fabrikaları örnek olay çerçevesini oluşturmaktadır (**Şekil 5.5**). Tarihsel olarak yakın dönemlerde inşa edilen ve mekânsal olarak benzer özellikler taşıyan bu dört fabrika müphem alan kavramı çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Mevcut müphem alanın haritasının belirlenmesi kentsel alanın okunabilirliği açısından oldukça önemli olmaktadır. Atıl kalmış bu müphem alanlar bir nevi kamusal alan görevi üstlenmektedir. Böylelikle kentsel deneyim açısından varlığını sürdürmektedir. Kamusal alan, sokaklardan meydanlara ve parklara ve bunları çevreleyen binalara kadar uzanır ve şehirlerin en önemli parçalarını oluşturur [Madanipour, 1996].

Şekil 5.5: Atıl kalan müphem alanlar.

ÇBS Boya fabrikası 1943 yılında kurulmuş olup otomobil boyaları ile kimyasal maddelerin üretimini gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin başlıca boya fabrikalarından olan ÇBS, 1953 yılında Alibeyköy'de üretime başlayan firmasını tesisin kapasitesinin büyümesi sebebiyle 1979'da Çayırova'ya taşıyarak faaliyetlerine devam etmiştir. 2011 yılında iflasını açıklayan ÇBS Boya'nın binalarının bir kısmı bugün farklı işlevlerdeyken bir kısmı ise atıl halde bulunmaktadır. Kimi binası akşam lisesi olarak kimisi ise et ve tavuk ürünleri işletmesi olarak kullanıcı erişimine açık bulunmaktadır. Ayrıca içerisinde depo olarak kullanılan binaları da mevcut olmakla beraber atıl halde bekleyen yapısı da yer almaktadır (**Şekil 5.6**).

Şekil 5.6: ÇBS fabrikası.

Anadolu Cam fabrikası Şişecam'a bağlı olarak faaliyetlerini göstermiştir. 1973 yılında düzcam ve şişe üretimine başlayan fabrika ülkenin önemli tesislerinden biri haline gelmiştir. 1995 yılında Çayırova tesisini kurarak üretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 11 bin metrekarelik alanda faaliyet gösteren ve hafif şişe üretimi ve yeşil renkli üretim yapmakta olan Çayırova'daki fabrika 2006 yılında kapatılma kararı alınarak atıl halde bırakılmıştır. Terk edildikten sonra kent içerisinde tekinsiz bir alan haline gelen fabrika alanı etrafındaki duvar ve tel örgülerin tahrip edilerek erişime açık bir hale gelmiştir (**Şekil 5.7**).

Şekil 5.7: Anadolu cam fabrikası.

Feniş Alüminyum Fabrikası 1963 yılında kurulmuş olup 1969 yılında Gebze’de hizmet vermeye başlamıştır. Alüminyum profil üreten ve İstanbul-Bostancı’da kurulmuş olan Feniş, daha geniş bir alanda üretim yapabilmek için 1963’te Gebze’ye taşınmıştır [Tezkızan, 2009]. Alüminyum çerçeveler ve radyatörler üreten ve üretiminin büyük bir kısmını ihraç eden firma 2013 yılındaki iflası ile ülke gündeminde de yankı uyandırmıştır. Fabrikanın iflası ile birlikte 36.300 metrekarelik faaliyet gösterdiği alan içerisindeki fabrika binası ile birlikte atıl durumda kalmıştır. Yaklaşık 9 yıldır atıl halde işlevsiz kalmış olan bu yapı İstanbul-Kocaeli D100 karayolu üzerindeki İstanbul Caddesi’nde bulunmaktadır (**Şekil 5.8**).

Şekil 5.8: Feniş alüminyum fabrikası.

Pimaş fabrikası 1963 yılında PVC boru üretmek amacıyla kurulmuş olup 53 sene boyunca Çayırova’daki tesisinde üretime devam etmiştir (**Şekil 5.9**) [Web 10]. “Tesis Gebze-Çayırova’da İstanbul-Ankara asfaltı üzerinde kurulmuştur. Esas fabrika binası

ise üç etapta tamamlanmış olup 177.00 x 25.00 m ebadında ve 4.50 m yüksekliğindedir. İnşaatı ENKA İnşaat ve Sanayi A.Ş. yapmakta olup tesis ilave binalar, yollar ve tesisatlarla birlikte 1969 senesinin ilk altı ayı içinde tamamlanmış olacaktır.” [Arkitekt dergisi, 1968]. 1982 yılında ilk PVC pencere sistemi olan pimapani tanıtan firma ülkenin önemli sanayi tesislerinden biri olmuştur. 2016 yılında ise Kocaeli Kartepe ilçesine taşınarak Çayırova’da bulunan fabrika alanını terk etmiştir. Böylelikle bu alan atıl bir halde varlığını sürdürmüştür (Şekil 5.10).

Şekil 5.9: Pimaş plastik inşaat malzemeleri fabrikası.

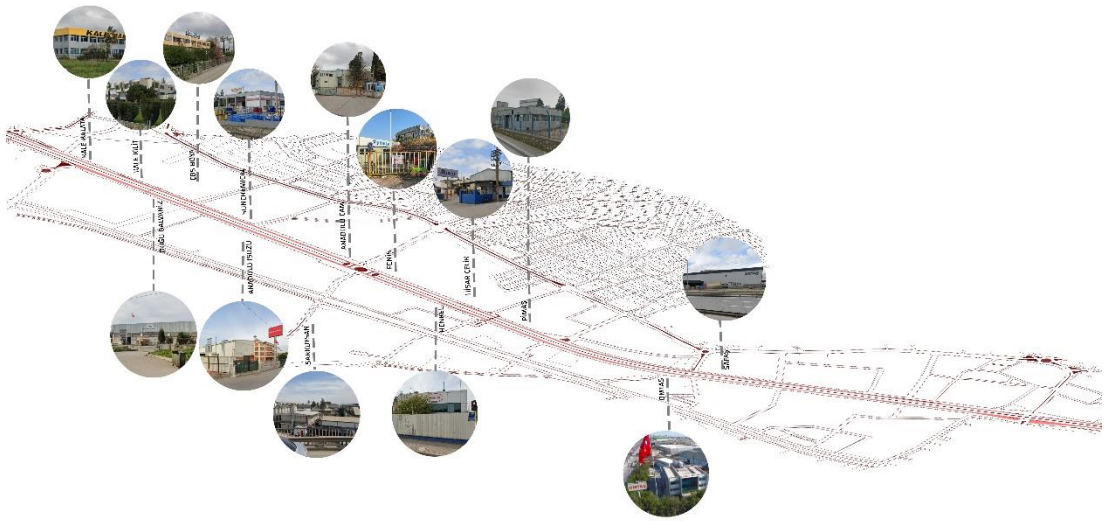

Şekil 5.10: Pimaş fabrikası 2023 yılı durumu.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

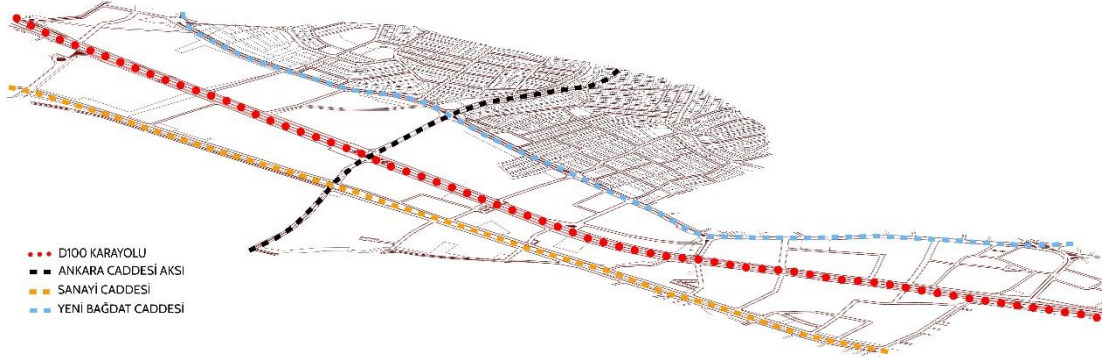
Tez kapsamındaki bulgular başlık 5.1'deki adımlara göre incelenmiştir. Örnek olay olarak çalışılan Gebze D100 Karayolu fabrika aksı alanı sunduğu müphem alanlar mekânsal katmanlaşmalara yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu mekânsal katmanlaşmalar Relph'in "içindelik ve dışındalık" terimlerinden yola çıkılarak "ilişkisel ve kopukluk" kavramları üzerinden irdelenmiştir. İncelenen örnek olay çerçevesinde CBS, Anadolu Cam ve Feniş fabrikaları *ilişkisel* kavramı ile ilintili bulunurken Pimaş fabrika alanı ise kentsel alanda sınır oluşturarak *kopukluk* olgusu oluşturmaktadır.

Belirlenen aks üzerinde dört adet fabrikanın atıl olduğu diğer fabrikaların ise faaliyetlerine devam ettiği tespit edilmiştir. Atıl kalan CBS Boya, Anadolu Cam, Feniş ve Pimaş fabrikalarının aynı güzergah üzerinde sıralı bir biçimde yer aldığı belirlenmiştir. Tüm fabrikalar ara caddeler aracılığıyla konut alanlarına bağlanmaktadır. Konut alanlarında belirli bir mimari üslup bulunmamakla birlikte ana arter olan D100 aksı üzerinde sadece fabrikalardan oluşan bir silüetin ortaya çıktığı görülmüştür (Şekil 6.1).

Şekil 6.1: D100 karayolu aksı fabrikaları.

Bu bağlamda D100 fabrika aksındaki müphem alanların çevresi ile ilişkisellik ve kopukluk durumlarının analizi için önce alandaki ulaşım aksları irdelenmiştir. Birincil ulaşım aksı İstanbul Caddesi, Ankara Caddesi ve Yeni Bağdat Caddesi olarak tespit edilmiştir. Yeni Bağdat Caddesi İstanbul Caddesine paralel bir şekilde uzanmakta ve bu iki cadde Ankara Caddesi ile birbirine bağlanmaktadır (**Şekil 6.2**). Yerleşim yerleri ile karayolu arasında yer alan aks oldukça yoğun bir trafik akışının içinde bulunmaktadır. Ana arter olan İstanbul Caddesi'ne bağlanan ara caddeler ile yerleşim yerlerine bağlantı oluşmaktadır. İlk ilkeler olan ilişkisellik ve kopukluk parametrelerinin alt adlandırmalar içerisindeki geçirgenlik, röper noktası olma ve sınır oluşturma kavramlarıyla desteklenerek ilişkilendiği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ise tez bulguları ilişkisellik ve kopukluk yönleri üzerinden başlıklandırılarak inceleme detaylandırılmıştır.

Şekil 6.2: D100 karayolu fabrika alanı ulaşım aksları.

6.1. İlişkisellik Yönüyle Müphemlik Kavramı

Müphem alandaki ilişkisellik bulguları başlık 4.2'de işaret edilen varoluşsal ilişkisellik ve davranışsal ilişkisellik kriterleri neticesinde alanda geçirgenlik hali ve röper noktası olma durumu şeklinde tespit edilmiştir. Bu nedenle ilişkisellik kriterleri bu başlıklar üzerinden irdelenmiştir.

6.1.1. Geçirgenlik

Mevcut örnek olay kapsamında haritanın sınırları incelendiğinde fabrikalar D100 karayolu aksı üzerinde bulunmakla beraber Beylikbağı Mahallesi ile karayolu arasında bir geçiş noktası özelliği göstermektedir. Kent içerisinde fabrika aksı güzergahında kentsel boşluklar oluşturan fabrikalar içinden geçiş imkânı verdiğinde veya bir toplanma noktası olarak işlev gördüğünde kentsel geçirgenliklere yol açmaktadır. Porta ve Renne (2005) geçirgenliği sokakların bağlantısı ve erişilebilme mesafesi üzerinden açıklayarak kentsel alanın okunmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu kapsamda sokak bağlantısı ve trafik akslarının durumu tespit edilmiştir.

Mevcut alan üzerinde fabrikaların giriş-çıkış kapıları İstanbul Caddesi üzerinde yer aldığı ve bu cadde iki yerleşim yeri arasında konumlandığı için özellikle iş çıkış saatlerinde artan trafik yoğunluğu cadde aksında araç kuyruklarının oluşmasına neden olmaktadır. Ara cadde ve sokaklarda ise gündüz trafik yoğunluğu yaşanmamakla birlikte iş çıkış saatlerinden sonra ıssız ve tekinsiz olacak derecede sakin olmaktadır. Bu bağlamda trafik sirkülasyonu incelendiğinde fabrikalar arasında yer alan ara yollardaki trafik yoğunluğunun ana caddeye kıyasla oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca fabrikalar ile Beylikbağı Mahallesi arasında yer alan Yeni Bağdat Caddesi ve Ankara Caddesi üzerinde ise İstanbul Caddesi'ne benzer biçimde bir trafik akışı gözlemlenmiştir. Bu durum yerleşim yeri ile fabrikalar arasındaki etkileşimin yoğun olduğunu ve fabrikaların alan ile ilişkisellik içerisinde olduğunu göstermiştir (**Şekil 6.3**).

Şekil 6.3: İstanbul Caddesi ile Yeni Bağdat Caddesi'ni birbirine bağlayan Ankara Caddesi'nde trafik akışı.

Bu kapsamda atıl kalan dört adet fabrikadan üçünün (ÇBS Boya, Anadolu Cam, Feniş) çevresiyle ilişkisinin devam ettiği ve bu fabrikaların çevresine bir geçirgenlik oluşturarak sınır koymadığı tespit edilmiştir. Özellikle ÇBS fabrika alanında atıl yapıların farklı işlevler ile değerlendirilerek kullanımına devam ettiği belirlenmiştir. Bu fabrika lojistik, et ve tavuk ürünleri işletmesi, akşam lisesi, depo ve atıl haldeki binalardan oluşan fabrika alanı farklı ilişkisellikleri bünyesinde barındırmaktadır. ÇBS fabrikası alanındaki binaların kendi içerisindeki statik konumları ve binalar arasında herhangi bir sınır ögesinin olmaması birbirine olan bağlantısallıkların güçlenmesine yol açmaktadır (**Şekil 6.4**). Böylelikle kendi sınırları içerisinde bir geçirgenlik imkânı yaratmaktadır. Bu geçirgenlik fabrikanın aktif kalarak kent akışına dahil olmasına ve yerle derin ve kimlikli bir bağ kurmasına yol açmıştır. Böylelikle fabrika alanı kentsel aks ile varoluşsal ilişkisellik içerisinde bulunmaktadır.

Şekil 6.4: ÇBS boya fabrikası geçirgenlik analizi.

Müphem alanın amaçlanan işlevinin ötesinde kullanımlar için dönüştürülme potansiyeline sahip herhangi bir alan olabileceği öne sürülmektedir [Nielsen, 2002]. Bu durum ÇBS fabrikası özelinde bakıldığında, fabrika alanının varoluşsal ilişkisellik içerisinde olması müphem alanın dönüştürülme potansiyeliyle yakından ilintili olmaktadır. Tıpkı bir alışveriş merkezinin otoparkı mesai saatleri dışında yerel otomobil kulübü için sosyal bir alan haline veya görkemli bir meydan, alternatif ve yıkıcı siyasi faaliyetler için sahneleme alanı haline gelebilmesi gibi müphem alan da dönüşüme açık mekanlardır [Stuart, 2015].

Müphem alan, arazi belirsizliğinin kentsel alanda postyapısalcılık ve yapısökümcülük perspektifleriyle uyumlu alternatif bir mekan olarak sunulduğu farklı bir değer yargısını varsaymaktadır. Bu anlamda bir müphem alan artık statik bir nesne değildir; daha ziyade bunlar doğal süreçlerin tekrar tekrar faaliyet gösterdiği yeni dönüşümlerin eşliğinde olan yerlerdir [Sheridan, 2012; Lévesque, 2014]. Böylelikle varoluşsal ilişkisellik durumu mevcut müphem alanda zaman içinde kendiliğinden gelişerek etkin bir şekilde süregelmektedir.

Feniş fabrika alanı ise girişinin açık olması sebebiyle içerisine geçirgenlik imkânı sağlamaktadır (Şekil 6.5). Bu durumda yapıya olan erişim imkânı yapının görsel çevresi, içerisinde ve çevresindeki hareket kabiliyeti ve bağlantısallıklar önem

kazanmaktadır. Bu noktada adım 1’de belirtilen ara caddeler içerisinde en aktif olan Ankara Caddesi üzerinde yer alması ve çevresi ile yarattığı bağlantısallıklar seçili müphem alanın çevresini etkilemedeki önemini göstermektedir. Bu bağlamda fabrika içerisine erişimin sağlanması geçirgenliğin morfolojik olarak ele alınmasına yol açmakta ve fabrikanın Relph’in işaret ettiği varoluşsal ilişkisellik kriterlerine uyum sağladığını göstermektedir.

Şekil 6.5: Feniş fabrikası geçirgenlik analizi.

Feniş fabrikasındaki varoluşsal ilişkisellik durumu ÇBS fabrikasında olduğu gibi müphem alanın aktif kullanımın getirdiği bir geçirgenlik hali ile ortaya çıkmamıştır. Aksine fabrika alanı atıl halde müphem bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Franck (2014) de tıpkı burada olduğu gibi müphem alanın coğrafi, sosyal, ekonomik veya bunların herhangi bir kombinasyonu açısından olağan duruma aykırı olduğunu ileri sürmektedir. Terk edilmiş bir şehir içi fabrika coğrafi olarak aykırı değildir ancak ekonomik ve sosyal faaliyet eksikliği onun bu özelliğini ortaya çıkararak müphem kılmaktadır. Kullanımın askıya alındığı dönemde müphem alan, olanı ve olacak olanı birbirine bağlayan ve ayıran bir eşik durumunu işgal etmektedir [Stavrides, 2014]. Feniş fabrikasındaki morfolojik geçirgenlik durumu müphem alan kavramı ile ilişkilendirilerek değerlendirildiğinde alanın eşik olma durumu daha net anlaşılmaktadır. Bu durum müphem alan ile varoluşsal ilişkisellik rolünün farklı bir biçimde de ortaya çıkabileceğini ve müphem alan kavramının katmanlaşabileceğini göstermektedir.

Feniş fabrikasını çevreleyen duvar yazıları, grafik ifadeler vb. semboller mekânın dikkat çekici unsurları olarak ön plana çıkmakta ve kamusal alanın bir parçası olarak anlamlandırılmaktadır (**Şekil 6.6**). Aynı zamanda bu yazılar mekânla özdeşleşen bir kimlik yaratmaktadır. Cullen (1961) çevreyi okumada içerik ve seri görüş olarak iki önemli olguyu ele almaktadır. Bir yerin doğası, renk, doku, ölçek stil ve karakter dahil tüm yönleriyle görünümü içerik kategorisinde yer almaktadır. Yerlere giderken, yerlerin dışında veya arasında hareket ederken ortaya çıkan görüşler dizisini, çeşitli statik yerleri ve bunların içeriklerini birbirine bağlayan görüşün sürekli etkileşimini ise seri görüş olarak açıklamıştır. Bu bağlamda duvar yazıları içerik ve seri görüşün etkileşimini sağlayan bir noktada konumlanmaktadır. Bu durum varoluşsal ilişkisellikte olduğu gibi kendiliğinden oluşan bir ilişkisellik durumu değildir. Kasıtlı ve bilinçli bir ilişkisellikte görünüme dikkat çekmek amaçlandığı için retinal bir geçirgenlik söz konusu olmaktadır. Bu bulgular ekseninde Relph'in (1976) görsel örüntülerin önemine dayandırdığı davranışsal ilişkisellik kavramı ortaya çıkmaktadır. Davranışsal ilişkisellikte en önemli faktör görsel özelliklerin mekâna kimlik kazandırmasıdır.

Şekil 6.6: Feniş fabrikası duvar yazıları kapsamındaki davranışsal ilişkisellik.

Davranışsal ilişkisellik tanımı müphem alan kavramı ile bağlantılı bir şekilde, alanın davranışları sonucu var olan bir kavram olmaktadır. Müphem alanda düzenleme eksikliği, özellikle grafiti gibi ana akım kabul edilebilir davranışların dışında olduğu düşünülen performans faaliyetlerini kendine çekmektedir [Stuart, 2015]. Bu bağlamda davranışsal ilişkisellik kavramı müphem alanın bünyesinde barındırdığı belirsizlik durumu ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Baron (2014) da doğal süksesyonun sıklıkla bu alanları flora ve fauna ile doldurarak ıslah edebilmesinin yanı sıra resmi olmayan örüntüler için de uygun alanlar olduğunu söylemektedir. Böylelikle retinal geçirgenlik durumu davranışsal ilişkisellik durumu ile bağdaştırılarak müphem alanın en temel özelliklerinden birinin ifadesi olmaktadır.

Anadolu Cam fabrikasına ait bina ise tamamen atıl ve yıkıntı bir halde varlığını sürdürmektedir. Etrafındaki tel örgülerin tahrip olması sonucu fabrikanın iki cadde üzerine konumlanan cephelerinde tam bir geçirgenlik oluşmaktadır (**Şekil 6.7**). Anadolu cam fabrikası Feniş fabrika alanı ile karşılıklı konumlanmıştır. Çalışma aksı üzerinde röper noktası olan bu konum erişilebilirlik sebebiyle ara sokağın da aktif kullanımına yol açmıştır. Böylelikle D100 karayolu ve yerleşim yeri arasındaki bağlantının aktif kalması söz konusu olmuştur. Ayrıca Anadolu Cam fabrikasına girişin tamamen açık olması kamusal alan ile özel alan arasında farklı mekânsal ilişkiler yaratarak müphem alanın çevreyi yönlendirmedeki etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 6.7: Anadolu Cam fabrikası geçirgenlik analizi.

Müphem alan ilişkisellik kavramı çerçevesinde hem bir katılımcı hem de bir ev sahibi niteliğinde yönlendirici olmaktadır. Bu doğrultuda fabrika alanı varoluşsal ilişkiselliğin net bir göstergesi olarak atıl bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Böylelikle varoluşsal ilişkisellik olgusu Feniş fabrikasında olduğu gibi atıl kalan alanın müphemleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Lévesque (2002), müphem kavramını ele alırken kentsellik fikrini genişletecek biçimde ne geçici ve doğal olanı ne de kalıcı ve planlı olanı önceliklendirmeyen yeni melezleştirilmiş kentsel deneyim inşa etmek için araziye "malzeme olarak belirsiz" şeklinde ele almaktadır. Böylelikle arazinin belirsiz niteliklerinden yararlanarak onun hem yıpranmış hem de özgürleştirici niteliklerini kucaklayan yeni manzaralar yaratmaktadır. Tüm belirsizliği bünyesinde barındıran Anadolu Cam fabrikası alanı da çevresine sağladığı geçirgenlik durumu ile içinden geçiş imkânı yaratmakta ve müphem alanın farklı bir yönünü ortaya koymaktadır. Müphem alanlar tipik düzenli kentsel kamusal peyzajlardan farklıdır; bunlar bakımlı parklar veya tüketici odaklı caddeler ve meydanlar değildir [Careri, 2014]. Bunun yerine, bu yerler bir harabe estetiğine sahiptir ve resmi kullanımdan yoksundur [Barron 2014]. Bu bağlamda Anadolu Cam fabrikası da harabe durumu ile müphem alandaki varoluşsal ilişkiselliğin bir ifadesi olmaktadır.

Husserl (1999) var olan ötekinin karakterinin erişilemez olanın doğrulanabilir erişilebilirliğinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu kısmi geçirgenlik hali müphem alanın varoluşunda bir başka deyişle doğasında bulunmaktadır. Var olan hem zamansal hem de mekânsal denilmek suretiyle bir yan mertebeye gerek duyar olmuştur [Heidegger, 1927]. Geçirgenlik durumu ilişkiselliğin bir unsuru olarak kentsel ve müphem alandaki gündelik hayatın sızıntıları olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda örnek olay kapsamındaki müphem alan ilişkisellik kriterlerini de varoluşun bir parçası olarak mekânsallığında barındırmaktadır. Hergünlük içinde yaşanan bu durum müphem alanın zamansallığının da bir göstergesi olmaktadır.

6.1.2. Röper Noktası Olma

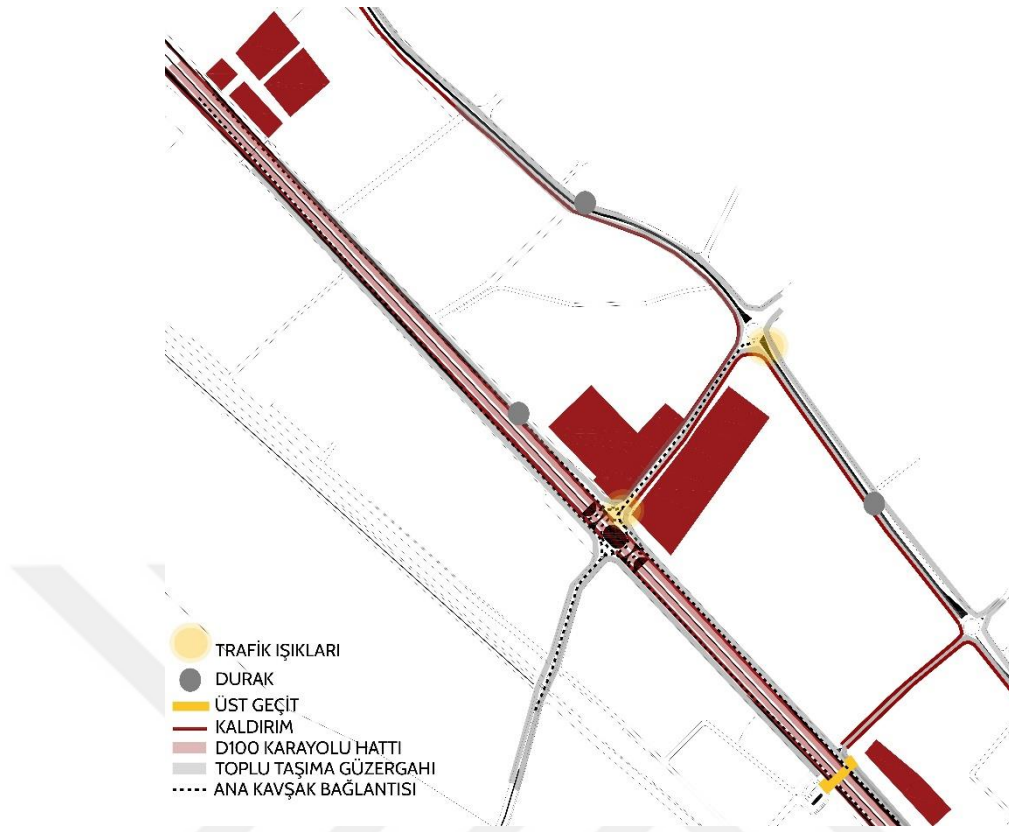
Örnek olay kapsamındaki müphem alan İstanbul Caddesi ile Beylikbağı mahallesi arasında bir köprü oluşturmaktadır. Bu nedenle kent içerisinde bir kilit noktası olarak

özne konumuna gelmiştir (**Şekil 6.8**). Bu durum zaman içerisinde müphem alan haline gelen fabrikaların kentin geri kalanı ile ilişkisi, etkileşimi ve çevresini yönlendirme durumu sebebiyle önem teşkil etmektedir.

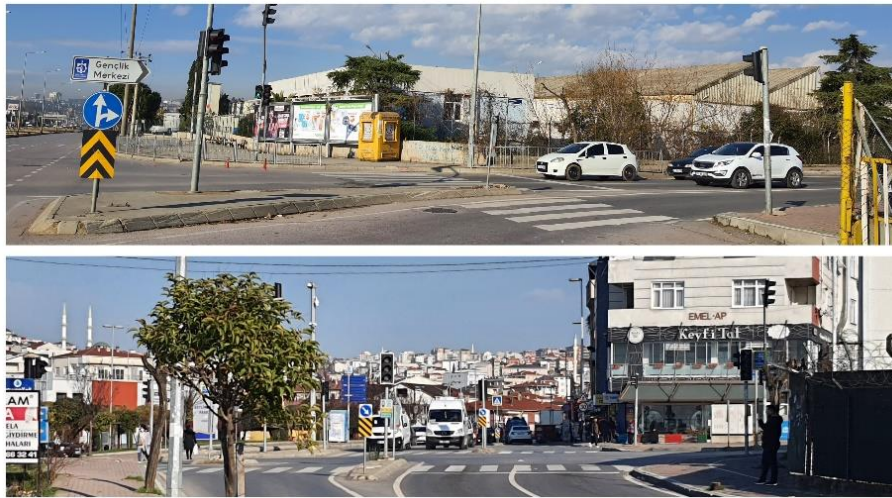

Şekil 6.8: Alandaki röper niteliği gösteren birleşim noktaları.

Başlık 5.1’de işaret edilen araştırma adımları sonucu cadde üzerinde otobüs ve minibüsten oluşan toplu taşıma hareketliliği tespit edilmiştir. Otobüs durakları ise esas güzergâh olan Yeni Bağdat Caddesi üzerinde yer almaktadır. Fabrika aksı üzerinde herhangi bir durak olmamasına rağmen minibüsler tarafından Feniş fabrikasının durak olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu durum esas durakların fabrika girişlerine uzak konumlanması sebebiyle fabrika önlerinin durak olarak kullanıldığını düşündürmüştür. Yaya yolu sadece Feniş fabrikası önünde ve Yeni Bağdat Caddesi ile Ankara Caddesi kesişiminde yer almaktadır. Bu noktalarda trafik ışıkları ve yönlendirici tabelalar da bulunmaktadır. Diğer ara sokaklarda ise bunlar neredeyse yok denecek kadar az olmakla birlikte ara yollardaki yaya erişimi ise sokağa bitişik kaldırımlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Feniş fabrikasının alanda bir röper noktası niteliği gördüğü belirlenmiştir (**Şekil 6.9**) (**Şekil 6.10**).

Şekil 6.9: Alandaki röper noktası bileşenleri.

Şekil 6.10: Cadde üzeri röper noktası bileşenleri.

Müphem alanlar "kararsız, isimsiz, her türlü olasılığa açık ve hiçbirinde karara bağlanmamış" olarak ifade edilebilmektedir [Radovic, 2014]. Bu da onu beklenmedik veya spontane olarak tanımlanmasına elverişli hale getirmektedir. Böylece

kendiliğinden yeni oluşumlara veya görevlere açık bir yapısı vardır. Müphem alan, eksikliğinin ve dolayısıyla herhangi bir ihtiyaç için bir alan haline gelme yeteneğinin en büyük varlığı olduğu bir oluş alanı olarak tanımlanmıştır [Radovic 2014]. Bu bağlamda röper noktası niteliğindeki bir müphem alanın tesadüfi bir şekilde zaman içerisinde yeni oluşumlara açılması müphemın çok yönlülüğünün göstergesi olmaktadır.

Timpf (1992) röper noktalarının belirleyici rotalar oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda toplanma noktası olarak da kullanıldığı gözlemlenen Feniş fabrikası ile içinden geçişlilik ve erişim imkanı veren Anadolu Cam fabrikasının konumlandığı ara sokağın iki önemli caddeyi (D100 karayolu ile Yeni Bağdat Caddesi) birbirine bağlaması müphem alan haritasının röper noktasını oluşturmaktadır. Sklair'e (2011) göre ise röper noktası olma durumunun iki temel özelliği; kentin oluşumunda bir yapı taşı olarak tarihsel özellikler taşıma veya kentsel alanda çevresiyle kurduğu ilişkiden ötürü kent içerisinde önemli bir nokta olma halidir. Feniş fabrikasının kent içerisindeki tarihselliği ve kent içindeki konumunun aktifliği göz önünde bulundurulduğunda bu kavram ile ilişkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Feniş fabrikasının toplu taşıma hattı güzergahı niteliğinde olması özellikle işe gidiş ve çıkış saatlerinde çevresinde yoğunluk yaşanmasına ve bu noktanın önem kazanmasına sebep olmaktadır. Hirtle (2001) bu durumu röper noktalarının hem çevre için düzenleyici bir kavram hem de bulunduğu çevrenin tanımlayıcı bir parçası olarak ifade etmiştir. Feniş fabrikasının uzun yıllar aktif olarak çalışması, binanın giriş aksındaki konumunun “Feniş Durağı” olarak nitelenmesine yol açmış günümüzde de aynı şekilde devam etmesini sağlamıştır (Şekil 6.11). Bu bağlamda Burroughs ve Staplin'in de [1980] bahsettiği röper noktalarının organize edici bir kavram olarak çevredeki diğer noktaların konumlarını belirleyici bir unsur olma hali ortaya çıkmaktadır. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında yapının kent içerisinde bir röper noktası olduğu belirlenmektedir.

Şekil 6.11: Feniş fabrikası röper noktası olma durumu.

Soja (1989) röper noktasını merkezilik üzerinden ele almış ve bunu bir bütüne ait unsurların eşzamanlılığı olarak ifade etmiştir. Bu durum karşıtlıklar, aykırılıklar, üst üste binmiş farklı imajlar ve birden çok gerçekliğin bir arada var olması olarak yorumlanmaktadır [Schmid, 2013]. Uzun yıllardır kullanıma kapalı olsa da çevresi için Feniş Durağı olarak bilinen ve önünde bir durak olmamasına rağmen dolmuşların ve otobüslerin yolcu indirip bindirmek için beklediği Feniş, tesadüfi kopuklukta kendine yer edinmiştir. Tesadüfi kopukluk, yerlerin arka plandan biraz daha fazlası olarak deneyimlendiği büyük ölçüde özbilinçsiz bir tutumu tanımlar [Relph, 1976]. Bu tanımlama kopukluk olarak adlandırılrsa da ilişkisellik bakımından röper noktası olma durumu ile ilintili olmaktadır. Kopukluk olarak adlandırılması mevcut alanın asıl işlevinden koparılıp tesadüfi bir şekilde yeni bir işlev üstlenmesinden kaynaklı olmaktadır. Bu durum müphem alanın ilişkisellik ve kopukluk ilişkilerinin birbirine dönüşebildiğini de göstermektedir.

6.2. Kopukluk Yönüyle Müphemlik Kavramı

Müphem alandaki kopukluk bulguları başlık 4.2’de işaret edilen varoluşsal kopukluk ve nesnel kopukluk kriterleri üzerinden alanda sınır oluşturma şeklinde tespit edilmiştir.

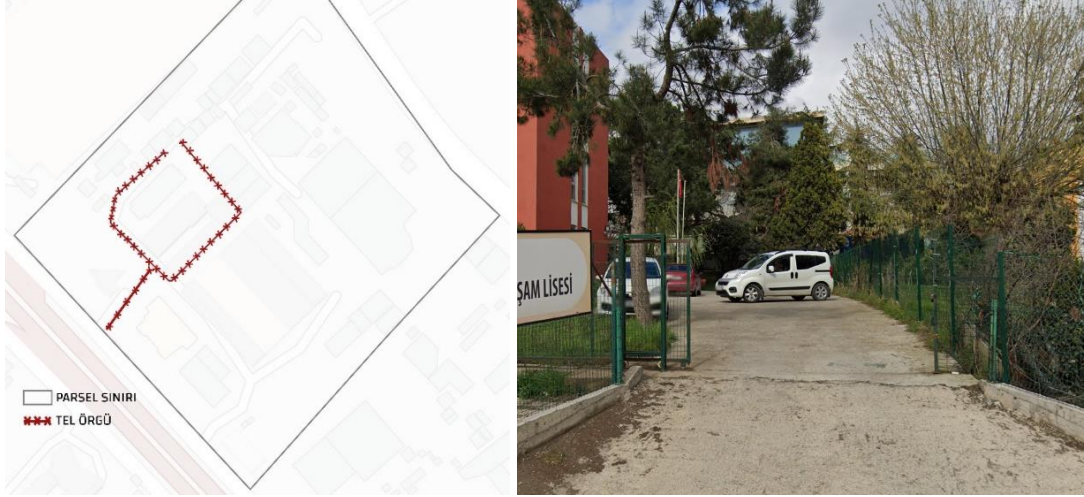
6.2.1. Sınır Oluşturma

Mevcut müphem alanda geçirgenliğin azaldığı hatta neredeyse ortadan kalktığı durumlarda sınır oluşturma halinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Tüm fabrikalar kendi alanı içinde duvar, tel örgü veya çitlerle çevrilerek kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır. Bu duvarların yüksekliği yerleşim yeri tarafındaki cadde üzerinde artmaktadır. Fabrikalara İstanbul Caddesi üzerinden güvenli giriş sağlanmıştır. Atıl olan fabrikalarda ise güvenlik bulunmamakla beraber girişlerde bulunan otomatik sürgülü kapıların çalışmadığı ve açık bir şekilde durduğu, yalnızca Pimaş fabrikasının girişinde demir kapıların kilitli olduğu tespit edilmiştir (Şekil 6.12).

Şekil 6.12: Fabrika giriş aksı haritası ve pimaş giriş kapıları.

ÇBS fabrikası alanı içerisinde yer alan binalardan birinin diğerlerinden parsel düzeyinde ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu alanın diğer yapılardan tel örgü ile ayrıldığı ve bu tarafa içeriden giriş olmadığı Adım 1 bulgularında ortaya çıkmıştır. Kasıtlı bir kopukluk oluşturma tutumunu Relph (1976) nesnel kopukluk kavramı ile tanımlamıştır. Bu kapsamda ÇBS fabrika alanının kent ile iki farklı ilişkisellik durumunda olduğu ortaya çıkmıştır. 6.1.1 başlığında geçirgenlik yönüyle analiz edilen ÇBS fabrika yapılarına ek olarak içerisinde nesnel kopukluğu da barındırması müphem alanın çok yönlülüğünü vurgulamaktadır (Şekil 6.13).

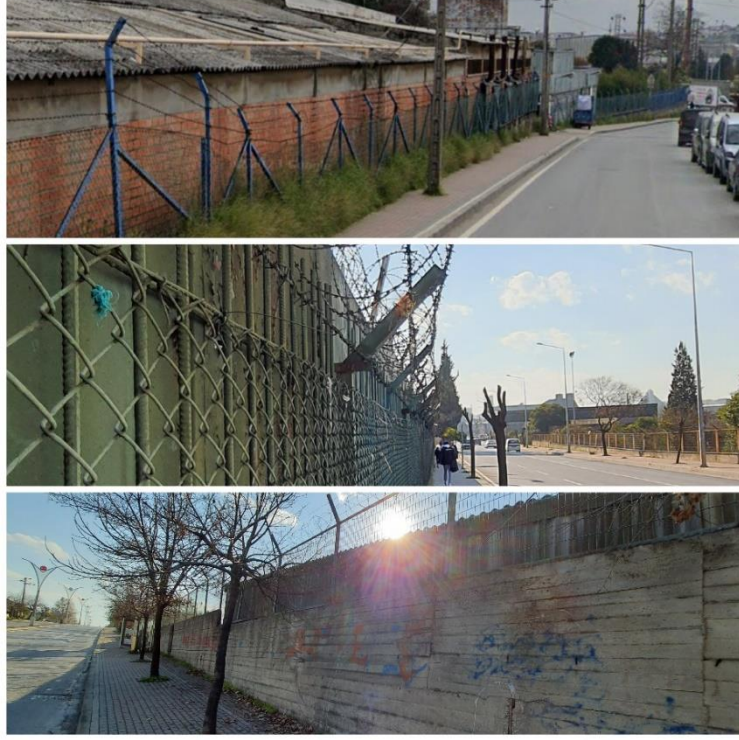
Şekil 6.13: ÇBS fabrikası nesnel kopukluk kapsamındaki alan sınırları ve giriş akışı.

Pimaş fabrikasının tel örgüyle çevrili bir şekilde ve giriş kapısının da kilitli bulunması sebebiyle içeriye girişin tamamen kapatıldığı gözlemlenmiştir. Üzerinde bulunduğu ara sokakta ise akşam saatlerinde herhangi bir trafik veya etkileşimin yaşanmadığı belirlenmiştir. Bu fabrikanın alan içerisinde çevresinden soyutlanarak etrafına bir sınır oluşturduğu tespit edilmiştir. Kentsel deneyime ve okunabilirliğe imkân vermeyen bu alan varoluşsal dışsallık yaşayarak ilişkiselliğin aksine kopukluğun bir göstergesi olmuştur. Pimaş fabrika alanı diğer fabrikaların aksine çevresel etkileşime tamamen kapalı, belirsizlik içerisinde, zayıflatılmış ve dışlanmış bir çevresel imge olarak çevresi ile kopukluk yaşamaktadır (**Şekil 6.14**). Çevresi ile bağlantısını koparmış olan bu müphem alan karayolu ile yerleşim yeri arasında adeta bir sınır görevi görerek geçirgenliği koparmaktadır.

Şekil 6.14: Pimaş fabrika sınırları.

İstanbul Caddesi üzerinde yaşanan yoğunluk Beylikbağı Mahallesi ile bu işlek caddeleri birbirine bağlamakta öte yandan fabrikanın yüksek duvarlar ve tel örgü ile çevrili alanı ise yerleşim yerine adeta bir duvar gibi sınır oluşturmaktadır (Şekil 6.15). İşlek caddeler üzerinde yoğunluk ve ilişkisellik artarken ara sokak akslarında erişimin azalması ile birlikte tedirgin edici bir güvensizlik duygusu hakim olmaktadır. Böylelikle fabrika atıl ve işlevsiz durumu ile kopukluk yaratarak çevresini yönlendirmede önemli bir etken halindedir. Kendiliğinden ortaya çıkan bu müphemlik fabrikanın kent ile ilişkisinde bir sınır oluşturan kopukluğunun edimsel bir ifadesi olmaktadır.

Şekil 6.15: Pimaş fabrika sınırları sokak ilişkisi.

Kentsel kullanım içerisindeki sınırlandırıcı özelliklere sahip olan bu müphem alan dış ilişkilere kapalı olması, çevresine yabancılaşma yaşaması ve sosyal etkileşime izin vermemesi sonucu bir sınır ögesine dönüşmektedir. Her ne kadar sınırlar biz-onlar, burada-orada ve iç-dış gibi ikili ayrımlar açısından sunulsa da günümüzde bu kavram kapsayıcı biçimde ele alınmaktadır [Newman, 2006]. Pimaş fabrika alanı çevresel etkileşime tamamen kapalı, belirsizlik içerisinde, zayıflatılmış ve dışlanmış bir çevresel imge olarak çevresi ile *varoluşsal kopukluk* yaşamaktadır. Varoluşsal kopuklukta tüm yerler aynı anlamsız kimliğe bürünür ve yalnızca yüzeysel nitelikleriyle ayırt edilebilir [Relph,1976].

Schmid (2014) kent arenasına, bu arenanın sunduğu tüm fırsatlara ve mekâna erişimin kontrol altında tutulduğundan söz etmiştir. Bu kısıtlama durumu kentsel alandaki bir mekân için geçerli olduğunda yerinden etme ve merkezden dışlanarak çeperleşme halini ortaya çıkarmaktadır. “Çeperleşme hali dağılma, sınır çizme ve kent hayatından hariç tutulma anlamına gelmektedir.” [Schmid, 2014]. Buradaki oluşun zamansallığı müphem kopukluk durumunu da kapsamakta ve bu durum kentin akışkanlığına dahil

olmaktadır. Lefebvre'in (1991) "farklar, homojenleşmenin sınırında kâh direniş olarak kâh dışsallık olarak (yanal, hetero-topik, hetero-lojik biçimde) varlıklarını sürdürür ya da başlar" şeklinde açıkladığı bu durum kopukluğun da bir ifadesi olmaktadır. Dışlanmış ve koparılmış olanın merkezilik ve homojenlik tarafından er ya da geç içine dahil edileceğini ifade etmiştir. Böylelikle kopukluk oluşturan müphem alan aslında bir sınır özelliği yüklenerek kentsel alanda bir görev üstlenmektedir.

Doron (2007), bir şehrin 19. veya 20. yüzyıl sınırlarında bulunan endüstrilerin, şehirler genişledikçe dışarıya doğru taşındığını öne sürmektedir. Ayrıca terk edilen, eskiden verimli ve değerli alanlar (fabrikalar, tesisler, depolar vb.) ile eskiden üretken olan ancak artık sahipleri tarafından istenmeyen, daha az arzu edilen endüstri alanlarının (tabakhane, mezbaha, kağıt fabrikası vb.) müphem alan kategorisinde olduğunu da belirtmiştir. Başka bir alana taşınan ve mevcut fabrika alanı atıl kalan Pimaş fabrikası bu tanıma örnek bir müphem alandır. İşlevini kaybetmesi ve atıl kalması ile çevresine bir sınır ören ve ilişkiselliğini koparan bu alan zaman içerisinde gelişen kopukluk durumu ile müphem alanın farklı bir göstergesi olmuştur. Bu bağlamda atıl kalarak müphemleşen fabrika alanlarının çevresi ile ilişkisellik içerisinde olabileceği gibi kopukluk yaşayabileceğini de göstermiştir.

Bowman ve Pagano (2004), şehirdeki boş arsalar ve sahipsiz arazilere sahip olmanın olumsuz yönlerinin ekonomik durgunluğa ve genel olarak istenmeyen durumlara işaret edebileceğini ileri sürmektedir. Buna karşın müphem alanlar ilişkisellik ve kopukluk kavramları ile çeşitli dönüşümler yaşayarak bu durağanlığa karşı yeni potansiyeller oluşturmaktadır. Müphem alanlar, diğer kentsel alanlarda özellikle de meydanlar gibi kamusal alanlarda bulunamayan ve çoğu zaman onlardan dışlanan çeşitli mekansal, doğal ve mimari niteliklere sahiptir [Doron, 2007]. Buradaki niteliklerin çok yönlülüğü ilişkisellik ve kopukluk kriterleri ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim Sheridan (2012) da müphem alanların fiziksel izlere (endüstriyel eserler, yer şekilleri, bitki örtüsü vb.) ilişkin aracısız bir bağlantı sunduğunu ve bu izlerin yapıyı çevrenin aksine statik bir durumda tutulmadığı için sabit bir perspektifte yorumlanamayacağını belirtmiştir.

Mevcut müphem alanların değeri, planlanamayan veya kasıtlı olarak doğaçlama yapılamayan hatalı ve eksik doğasındadır [Königstein, 2014]. Ancak bu noktada karmaşık bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Müphem alanın kentsel planlamaya dahil olmadan olduğu gibi bırakılması geçici ve değişebilir niteliklerini kaybederek ölü bir harabeye dönüşmesine yol açacaktır. Bu doğrultuda tasarımcının görevi, araziye belirsiz tutmak değil, "akışların sürekliliğine, zamanın geçmesi ve kaybın oluşturduğu ritimlere dikkat ederek" yeni potansiyellerin oluşmasına izin veren koşullar yaratmaktır [Königstein, 2014].

De Sola Morales'in [1995] "terrain vague" olarak ifade ettiği müphem alan kavramı tekinsizlik hali barındıran ve üretken olmayan bir şekilde var olan alanları içermektedir. Bu noktada örnek olay kapsamında seçili alanın kısmi olarak üretkenlikte-olmama halinde bulunduğu görülmektedir. İşlevini kaybetmiş fabrika yapılarının kentin akışına dahil edilmeme hali Morales'in müphem alan tanımına uyumlu olmaktadır. D100 sanayi alanı kapsamında incelenen müphem alanda kentsel alana dahil olma hali Relph'in (1976) ilişkisellik ve kopukluk kavramlarıyla ilişkilendirildiğinde mevcut kavramın da katmanlaştığı görülmektedir. Relph'in varoluşsallık temelli sınıflandırmaları müphem alanın yeniden tanımlanmasında önemli rol oynamıştır. Var olma hali düzeni ve müphemi bir arada barındırmaktadır. Heidegger (1927) mekânsallığı, var olanın kendi mekânsallığına serbest bırakılışı olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla varoluşun içinde olarak yorumlamaktadır. Bu açıdan Relph'in (1976) ilişkisellik kriterleri müphem alanın varoluşuyla ilişkilendirilmiştir. İlişkisellik kriterleri geçirgenlik ve röper noktası olma durumu üzerinden tanımlanarak mevcut müphem alanın mekânsallığı detaylandırılmıştır. Bu bağlamda yapılan alt adlandırmaların müphem alanın var oluşundaki özelliklerin ortaya çıkarılmasında ilişkisellik ve kopukluk kriterleriyle ilişkili olduğu görülmektedir.

7. SONUÇ

Bu tez çalışması Relph'in ışığında kent içerisinde terk edilmiş endüstri alanlarının kendiliğinden kente müphem alan olarak entegre olma durumunu ele almaktadır. Bu bağlamda endüstriyel tarihe dayalı yapılan bu lokal tarih okuması müphem alanın kent içerisindeki yerini ve anlamını yeniden yorumlamaktadır. Müphem alanın kent kurgusundaki önemini vurgulayarak kent içindeki rolünü incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada müphem alanın mekânsallık ve zamansallık açısından ilişkisellik ve kopukluk rolleri itibariyle farklı sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktada önceleri kentin ötekisi olarak tanımlanan müphem alanın kentsel alan ile varoluşsal birlikteliği yeniden şekillenmektedir.

Kentsel alan ötekilerden yalıtılmış bir halde ortaya çıkmamakta aksine ötekilerle etkileşim dahilinde var olmaktadır. Bu anlamda heterojen bileşenlerin artık izole halde bulunmadığı kentsel yapı gündelik yaşam ile birlikte geçmiş ve geleceğin de içinde bulunduğu bir tarihsellik yaratmaktadır. Heterojenliğin bir parçası olan müphem alan bu bileşenleri mekânsal bir düzende bir tür eşzamanlılık düzeninde birleştirmektedir. Bu durum da müphem alanın bir zamansallık ve mekânsallık düzleminde var olduğunu göstermektedir. Müphem alana kentin zaman ve mekân içindeki sürekliliğini sağlayan unsurları paramparça etmeyecek bir karmaşıklık ile yaklaşmamız gerekmektedir.

Müphem alan zamansallık kavramını kendi varoluşunda barındırmakta ve kent ile olan ilişkisini zaman-içinde var olma ile tanımlamaktadır. Bu içinde olma hali var olmanın zamansallıkta kök salmış olmasından hareketle varoluşun özsel bir ifadesi olmaktadır. Zamansallık kendi içinde tarihselliği de barındırdığı için müphem alanda bir tarihsellik yorumundan söz edilebilmektedir. Bu bağlamda müphem alanın zamansallık içinde düzen ile birlikte var olduğu ortaya çıkmaktadır. Düzenin içindeki yapılı çevreye karşı değil onunla birlikte kentin tarihselliğine katkıda bulunmaktadır.

Müphem alanın ilişkisellik durumları üzerinden ele alınması onun zamansallığının yanında bir de mekânsal katmanlaşmasının boyutlarını ortaya koymaktadır. Kentin

direnen ve reddedilen alanları olarak müphem alanlar özellikle ilişkisellik ve kopukluk parametreleri üzerinden okunduğunda kent ile mekânsal ilişkilerinin devam ettiği görülmüştür. Bu durum kavramın artık, ölü alan gibi kavramlardan uzaklaştığını ve kendi varoluşsallığını yarattığını göstermektedir. Müphem alanlar ilişkisellik ve kopukluk kavramları açısından incelendiğinde yeni mekânsal bağlantılar oluşturmada etkili olmaktadır. Bu bağlamda müphemi tanımlayan öteki, kalıntı, artık vb. ifadeler tez kapsamındaki varoluşsal ilişkisellik, davranışsal ilişkisellik, tesadüfi kopukluk, nesnel kopukluk ve varoluşsal kopukluk kriterleri doğrultusunda dönüşüme uğramaktadır. Kamusal ile özel olan arasında çeşitli katmanlaşmalar oluşturarak kent içerisinde önemli bir nirengi noktası olma, geçirim sağlayarak kentsel alan ile ilişkisini sürdürme ya da sınır oluşturarak çevresinden kopma gibi yeni oluşumlara sebebiyet vermektedir. Bu katmanların oluşmasında müphem alanın kentsel çevreyi yönlendirmesi etkili olmaktadır. İlişkisellik ve kopukluk ilişkileri açısından incelendiğinde müphem alanın kimi zaman bir katılımcı kimi zaman bir ev sahibi niteliğinde yönlendirici bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada kamusal alan ya da özel alan olarak tanımlanan mekân anlayışında sınırları akışkan hale getirerek yeni bir yorum oluşturmaktadır. İlişkisellik özellikleri gündelik hayatta müphem alandan kente bir delik ve sızıntı olarak zamansallığın akışına dahil olmaktadır. Kopukluk ise varoluştan yabancılaşma halinde zamansallıkta yerini almaya devam etmektedir. Böylelikle müphem alan kentsel alanın bağlamını parçalara ayırıp yeniden kurma fırsatı sunmaktadır.

Araştırmanın odak noktası olan D100 Karayolu Sanayi aksı fabrika alanı kentsel alandaki atıl sanayi alanlarının nasıl müphem alana dönüştüğü ve bu durumun kentin fiziksel ve sosyal dokusunu nasıl etkilediği konusunda bir gösterge olmuştur. İlişkisellik ve kopukluk kapsamındaki bulgular müphem alanın kent içindeki önemli potansiyelini ortaya koymakta yeni bir katman oluşturmuştur. Çevresi ile kurduğu geçirimsizlik hali veya kenti tarifleyen röper noktası olma durumları ilişkisellik kapsamında müphem alanın kentsel alanda aktif rol oynadığını göstermektedir. Müphem alandaki kopukluk halinin sınır kavramı üzerinden okunması ise alanın kent ile ilişkisinin alanın sınırı üzerinden devam ettiğini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle kentin dönüşümünde kritik bir noktada olan bu alan, oluşturulan yeni argümanlar ile

bulgular kapsamında ortaya çıkan adlandırma taktiklerindeki kavramların da (geçirgenlik, röper noktası olma, sınır oluşturma) yeniden yorumlanmasını sağlamıştır.

Kentler doğup gelişip büyüyerek zamansallık ve var oluşun içerisinde canlılığın bir parçası olmaktadır. Gelişimlerinde kendi düzenlerini zamanın gerekliliği çerçevesinde şekillendirerek ihtiyaçlara cevap vermekte, bu süreç içerisinde ise kendiliğinden kopan parçaları öteki olma durumunda kalmaktadır. Nitekim bu çalışmada da bahsedildiği üzere öteki olanın da aslında öteki olmayanın bir parçası olduğu, heterojen yapının dengesi içerisinde kendisinin önemli değerler taşıdığı ortaya konmaktadır. Bu kapsamda müphem alanların kente sunduğu yeni olanakları zamansallık ve mekânsallık üzerinden ilişkisellik-kopukluk kavramları ile irdelendiği takdirde bu alanların potansiyelinin değerlendirmede ve olası üslenebileceği veya hali hazırda tesadüfi bir şekilde üstlendiği görev sonucu kenti yönlendirdiği söylenebilmektedir.

Kent gelişiminde yönlendirici rol üstlenen ve varoluşunda sahip olduklarını ilişkisellik ve kopukluk bağlamında yansıtan müphem alanların, kentin kimliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak çeşitlilik katalizörü olduğu da görülmektedir. Göz ardı edilmemesi gereken geçmişteki değerler şehrin kimliğini ve gelecekteki varlığını kendisi olarak sürdürmesinde büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın odağının sahip olduğu önem ile müphem alanların sadece ötekinin tanımı olmaktan çok daha ötesini barındırdığı ve temsil ettiği de ortaya konmuştur. Kavramı zenginleştirebilmek bir kazanım olarak değerlendirilse de müphem alan kavramının yeniden yorumlanması unutulmuş olanların temsiliyetini de yansıtmaktadır.

Bu bağlamda müphem alanın tanımı genişlemiş ve zenginleşmiş olup bu çalışma neticesinde müphem alanın kent planlama ve tasarım süreçlerinde dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Müphem alanın anlamının ve değerinin anlaşılması kentin çok yönlü ve zengin deneyimler sunmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma kentsel alan içindeki potansiyellerin okunması ve anlaşılmasında bir temel oluşturmuştur. Bu kapsamda müphem alanın kentlerin dönüşümünde kritik bir rol oynadığı vurgulanmakta bu da müphem alan konusunda literatüre yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abbott A., (1995), “Things of Boundaries.Social Research”, 62[4], 857–882.
- Albayrak A., (2017), “Kocaeli’de sanayinin gelişimi ve sanayide mekânsal değişim”, Arkitera.
- Appleyard D., (1969), “Why buildings are known. environment and behavior”, 131-156.
- Arkitekt Dergisi, 1968-04 [332], Pimas Plastik İnşaat Malzemeleri A.Ş. Fabrikası, Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı.
- Augé M., (2016),” Yok-Yer [Non-Lieu] Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş”, Daimon Yayınları, (Eserin Orijinali 1992’de Yayınlandı).
- Barron P., & Mariani M., (2014), “Terrain Vague: Interstices At The Edge Of The Pale”, New York: Routledge.
- Bauman Z, (2001), “Uses and disuses of urban space”. In Czarniawska, Organizing Metropolitan Space and Discourse.
- Bauman Z. (2003), “Modernlik ve Müphemlik”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. [Eserin Orijinali 1991’de Yayınlandı].
- Bentley I., (1985), “Responsive environments: a manual for designers”, Routledge.
- Berger A., (2006), “Drosscape: wasting land in urban America”, Princeton Architectural Press, New York.
- Bergson H., 1989, “Time and Free Will; an Essay on the Immediate Data of Consciousness”, London.
- Bowman A., Pagano M. A., (2004), “Terra incognita: vacant land and urban strategies”, Georgetown University Press, Washington D.C.
- Burroughs W. J., Staplin L. J., (1980), “Reference points in spatial cognition. journal of experimental psychology: human learning and memory”, 516-528.
- Careri F., (2014), “Transurbance”, In P. Barron & M. Mariani (Eds.), Terrain Vague Interstices at the Edge of The Pale (pp. 107-113), New York: Routledge.
- Certeau, M De, 1988/1984, “The Practice of Everyday Life”, University of California Press.
- Cullen G., (1961), “Townscape”, London, Architectural Press.

De Solà-Morales, I., (1995), "Terrain vague", Cambridge, Mit Press.

Dinçer İ., (2013), "Kentleri dönüştürürken korumayı ve yenilemeyi birlikte düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" kavramının sunduğu olanaklar", ICONARP International Journal of Architecture and Planning.

Doron G. D., (2007), "Badlands, blank space, border vacuums, brown fields, conceptual", Nevada, Field: (Vol. 1, pp. 10-23).

Duschl R., Osborne J., (2002), "Supporting and promoting argumentation discourse. studies in science education", 38, 39-72.

Foucault M., (1986), "Of Other Spaces", Diacritics 16, 22- 27.

Franck K. A., (2014), "Isn't all public space terrain vague", In P. Barron & M. Mariani (Eds.), Terrain Vague Interstices At The Edge Of The Pale (pp. 153-170), New York: Routledge.

Garcia J.H., (2013), "Public space in informal settlements: the barrios of Bogata", Chambridge Scholars Publishing.

Gebze Belediyesi, Gebze İmar Planı Raporu (1947), Gebze, 1947, S.2.

Gobster P. H., (1995) "Perception and use of a metropolitan greenway system for recreation", Landsc Urban Plan 33(3):401-413 ISSN: 0169- 2046.

Graner A., (2017). "Why should we deal with abandoned urban spaces?", <https://www.urbanet.info/abandoned-urban-spaces/>.

Grichting A., (2014), Review of "Terrain Vague: Interstices at the Edge of the Pale", international journal of architectural research, London & New York, Routledge.

Groat L.N., Wang D., (2013), "Architectural Research Methods", Second Edition, John Wiley & Sons, Canada.

Habermas J., (2012), "Kamusallığın yapısal dönüşümü", Çeviren: Bora T. ve Sancar M., İletişim Yayınları. İstanbul.

Harley J. B., (1988), "Maps, knowledge and power". In D. Cosgrove & S. Daniels [Eds.], The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments [pp. 277-312]. Cambridge: CambridgeUniversity Press.

Harvey, D., (2013), "Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru", 1. baskı, Metis Yayınları, İstanbul; Çeviren: Temiz A. D., (2012). Rebel cities from the right of the city to the urban revolution, Verso, London.

Heidegger M., (1927), "Being and Time", Trans. by J. Stanbaugh, New York: State University of New York Press.

Heth C. D., Cornell E. H., Alberts, D. M., (1997), "Differential use of landmarks by 8- and 12-year-old children during route reversal navigation. *Journal of Environmental Psychology*", 17, 199-213.

Hirtle S. C., (2001), "Wayfinding, landmarks". *Encyclopedia of GIS*, 1246-1248.

Husserl E., (1999), "Logical investigations", *Essential Husserl –The Basic Writings in Transcendental Phenomenology*, edited by Don Welton, USA: Indiana University Press.

Jentsch. E., (1906), "Uncanny modernity: cultural theories, modern anxieties". London: Palgrave Macmillan. Pp. 216-228.

Königstein G., (2014), "Paradoxical spaces", In P. Barron & M. Mariani (Eds.), *Terrain Vague Interstices at the Edge of the Pale* (pp. 130-137). New York: Routledge.

Lefebvre H., (1968), "Bir Araştırmanın ve Bazı Bulguların Takdimi: Modern Dünyada Gündelik Hayat", [ss. 7-82], Metis Yayıncılık, İstanbul.

Lefebvre H., (1968), "Şehir Hakkı", Sel Yayınları, Çev. Işık Ergüden (2015).

Lefebvre H., (1991), "Mekânın Üretimi", Çev. Işık Ergüden, 4. Baskı., Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lefebvre H., (2003), "The Urban Revolution", Minneapolis, University of Minnesota Press, Çeviri: Sezer S., Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lévesque C., (2014), "Welcome to Bachoura or the found city as interstice", In P. Barron & M. Mariani (Eds.), *Terrain Vague Interstices At The Edge Of The Pale* (pp.33-47). New York: Routledge.

Lévesque, L. (2002). "The Terrain vague as material: some observations", In *Houseboat / Occupations Symbiotiques* (Pp. 6-7). Hull / Gatineau: Axeneo7.

Lynch, K. (1960), "The Image of the City", Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Lyndon D., (1962), "Towards making places", *Landscape*, 31-41.

Madanipour A., (1996), "Design of urban space", Wiley, New York.

Mariani, M., Barron, P., (2014), "Terrain vague, interstices at the edge of the pale", S.2.

Mccord D., (1970), "Andrew Wyeth", Museum of Fine Arts, Boston.

Newman D., (2006), "Borders and bordering, towards an interdisciplinary dialogue", *European Journal of Social Theory*, 9[2], 171–186.

Nielsen, T. (2002), "The return of the excessive superfluous landscapes", *Space and Culture*, 5(1), 53-62.

Norberg-Schulz C., (1971), "Existence, Space and Architecture", New-York: Praeger.

Norberg-Schulz C., (1979), "Genius loci, Rizzoli Publications", New York.

Perelman C., Olbrechts-Tyteca, (1969), "The New Rhetoric: a Treatise on Argumentation", University of Notre Dame Press.

Porta S., Renne J. L., (2005), "Linking urban design to sustainability: formal indicators of social urban sustainability field research in Perth", *Western Australia, Urban Design International*, 10(1), 51-64.

Radovic S., (2014), "On the threshold: terrain vague as living space in Andrei Tarkovsky's stalker", In P. Barron & M. Mariani (Eds.), *Terrain Vague Interstices At The Edge Of The Pale* (pp. 114-129). New York: Routledge.

Rasmussen S., (1964), "Experiencing architecture", MIT Press.

Raubal M., Winter S., (2002), "Enriching wayfinding instructions with local landmarks", *Geographic Information Science*, 2478, 243-259.

Relph, E., (1976), "Place and Placelessness", London, Pion Limited.

Ricoeur P., (1983), "Temps et Récit", Paris, L'ordre Philosophique, Seuil.

Ruskin J., (1851), "The Stones of Venice", London.

Sandin G., 2003, "Dealing with non-place in exploitation, belonging and drifting", S.74.

Schmid C., (2014), "Henri Lefebvre, kent hakkı ve yeni metropol anaakımı", *Kar İçin Değil Halk İçin*, Ed. Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, Çev. Ali Yağız Şen, İstanbul, Sel Yayıncılık, S. 72-99.

Semper G., (1851), "The four elements of architecture", Translated by Harry Francis Mallgrave and Wolfgang Herrmann, Cambridge University Press.

Sennett R., (1992), "The Uses of Disorder, Personal Identity and City Life", W.W. Norton.

Sennett R., (2010), "Kamusal İnsanın Çöküşü", Çeviri: Durak S. ve Yılmaz A., Ayrıntı Yayınları Yayınları, İstanbul.

Sheridan D., (2012), "Disordering public space: urban wildscape processes in practice", In A. Jorgensen & R. Keenan (Eds.), *Urban Wildscapes* (pp. 201-220). New York: Routledge.

Simmel G., (1997), "Bridge and Door", London: Routledge.

Sklair L., (2011), "Iconic architecture and urban, national, and global identities". In: Davis, Diane E. and Libertun de Duren, Nora, (eds.) *Cities and Sovereignty: Identity Politics in Urban Spaces*. Indiana University Press, Bloomington IN, USA, pp. 179-195.

Skov-Petersen H., Goossen M., (2009), "Assessing and planning the supply of opportunities for forest recreation", In: Bell S, Simpson M, Tyrvaïnen L, Sievanen T, Probstl U (eds) *European forest recreation and tourism*. Taylor Francis, pp 134–148.

Soja E.W., (1989), "Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory", London: Verso Press.

Stavrides S., (2014), "City of thresholds", In P. Barron & M. Mariani (Eds.), *Terrain Vague Interstices At The Edge Of The Pale* (pp. 48-61). New York: Routledge.

Stuart C., (2015), "Dilemmas and delights of designing with terrain vague and postmodern concepts", The University of Guelph, Ontario, Canada.

Tezkızan S., (2009), "Gebze-Dilovası Sanayi Faaliyetlerinin Gelişimi ve Çevreye Olan Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Timpf S., Volta G., Pollock D., Egenhofer, M., (1992), "A conceptual model of wayfinding using multiple levels of abstraction", Frank, A., Campari, I, Formentini, U. (Eds.) *Theories and methods of spatio-temporal reasoning in geographic space*, New York: Springer-Verlag, 348-367.

Toulmin S, (1958), "The Uses of Argument". Cambridge, England: Cambridge University Press.

Türkoğlu Sülü M., (2018), "Hesaplamalı Mimari Tasarımda Biçim Çeşitliliği: Parametrisizm Üzerine Bir Çalışma", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Van Broekhoven S., Boons, F., Van Buuren A., Teisman G., (2015), "Boundaries in action: A framework to analyse boundary actions in multifunctional land-use developments", *Environment and Planning C: Government and Policy*, 33[5], 1005–1023.

Van Herzele A., Wiedemann T., (2003), "A monitoring tool for the provision of accessible and attractive urban green spaces", *Landsc Urban Plan* 63(2):109–126 ISSN: 0169-2046.

Vidler A., (1992), "The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Unhomely". Cambridge: Mit Press, 4-224.

Walton D. N., (1996), "Argumentation schemes for presumptive reasoning", New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Web 1, (2023), <https://www.ngbb.org.tr/mesire.html>, (Erişim Tarihi: 10/02/2023).

Web 2, (2023), <https://www.artic.edu/artworks/84085/le-terrain-vague>, (Erişim Tarihi: 10/08/2023).

Web 3, (2023), <https://www.centrepompidou.fr/en/ressources/oeuvre/cKL8o8>, (Erişim Tarihi: 10/08/2023).

Web 4, (2023), <https://www.flickr.com/photos/36937478@N08/with/9706522771/>, (Erişim Tarihi: 29/07/2023).

Web 5, (2023), http://www.kregenow.com/terrain_vague.php, (Erişim Tarihi: 29/07/2023).

Web 6, (2023), <https://ici.radio-canada.ca/nouvelle/1853578/champ-possible-etude-chercheur-belge-pavel-kunysz>, (Erişim Tarihi: 05/09/2023).

Web 7, (2023), <http://www.glauqueland.com/buzenval/>, (Erişim Tarihi: 08/09/2023).

Web 8, (2023), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Nevizade>, (Erişim Tarihi: 25/06/2023).

Web 9, (2023), <https://crh.wikipedia.org/wiki/Kocaeli>, (Erişim Tarihi: 05/09/2023).

Web 10, (2023), http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2&sayi_id=180, (Erişim Tarihi: 15/09/2023).

Wirth L., (1938), "Urbanism As a Way of Life", American Journal Of Sociology, Cilt 44, Sayı 1, S. 1-24.

Zanini P., (1997), "Significati del confine:I limiti naturali, storici, mentali", Milano: Bruno Mondadori.

ÖZGEÇMİŞ

Gözde AYYILDIZ, 2012 yılında başladığı Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünü 2016 yılında başarıyla tamamlamıştır. 2020 yılında yüksek lisans eğitimine Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında başlamıştır. 2016 yılından bu yana aktif olarak mimarlık mesleğini sürdürmektedir.

TEZ ÇALIŞMASI KAPSAMINDA YAPILAN YAYINLAR

Ayyıldız Karabıyık G., Özçelik S., (2023), “Mekânsal Olarak Kent Kurgusunda Alternatif Varoluş Pratikleri; Müphemın Zamansallığı”, 7. GTÜ Lisansüstü Araştırmalar Sempozyumu, 104, Gebze, Kocaeli, 31 Mayıs-1 Haziran.

